Povijesni pregled institucionalizacije obrazovanja

Jelenić, Kristina

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:909340

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Povijesni Pregled Institucionalizacije Obrazovanja

Diplomski rad

Kristina Jelenić

Doc.dr.sc. Mirko Lukaš

Osijek, 2012.

Sadržaj

Sažetak……..i

Uvod……ii

I. Teorijski dio……..…….6

1. Škola…….....6

2. Obrazovanje…….....8

3. Institucionalizacija obrazovanja …….....10

3.1. Škola kao institucija……11

3.2. Dualizam u obrazovanju…….....12

4. Školski sustavi……...16

II. Metodologija istraživanja……...18

2.1. Cilj i zadaci…….18

2.2. Kategorije..……..19

2.3. Metode istraživanja……....19

III. Interpretacija istraživanja……21

3.1. Pred-institucionalizacija obrazovanja…….....21

3.1.1. Prvobitna zajednica……..21

3.2. Začeci institucionalizacije obrazovanja – prve škole…….23

3.2.1. Robovlasničko društvo..……..23

3.3. Institucionalizacija obrazovanja..……32

3.3.1. Feudalno društvo…….....32

3.3.2. Građansko društvo……..35

3.3.3. Kapitalističko društvo…….38

3.3.3. A 17. i 18. stoljeće (Njemačka, Austrija, Velika Britanija, Francuska).41

3.3.3. B 19. stoljeće (Njemačka, Austrija, Velika Britanija, Francuska)……..44

3.3.4. Socijalističko društvo……..50

3.4. Institucionalizacija obrazovanja u postindustrijskom dobu..……..53

3.4.1. Alternativne škole……...55

IV. Zaključak……...56

Literatura…….....58

Prilozi……60

Sažetak

Škola je jedna od najstarijih obrazovnih institucija, iako je tijekom svoje povijesti mijenjala svoju funkciju i fizički prostor. Njezin razvoj je ovisio o razvoju pojedinog društvenog uređenja. Škola je služila kao sredstvo održavanja društva postojanim. Kako se mijenjalo društvo tako se mijenjala i škola. Institucionalizacija obrazovanja je nastupila onda kada se umni rad odvojio od fizičkog rada, odnosno kada se društvo podijelilo na klase. Školu možemo razlikovati po njezinom klasnom karakteru. U prvobitnoj zajednici škola nije imala klasni karakter. U zajednici su svi bili jednaki pa je time i obrazovanje bilo jednako za sve. To je razdoblje pred-institucionalnog obrazovanja. Od vremena robovlasničkog društva pa do XX.stoljeća, škola je dobila klasni karakter. Prava institucionalizacija se javila krajem srednjeg vijeka i pojavom industrijalizacije. Škole su u početku bile namijenjene samo povlaštenim grupama ljudi ili su se razlikovale po svojoj funkciji (duhovno obrazovanje ili praktično obrazovanje). Raskorak s dualizmom je prva učinila Crkva. Otvarala je škole za sve ljude. Škole su postale masovne, ali su ljude obrazovali u strogom kršćanskom duhu i pod svećeničkom paskom. Promjene su se javile pojavom građanskog i kapitalističkog društva. Obrazovanje je postalo raznolikije i sve je više prestalo biti rezervirano samo za bogatije. Znanstveno-tehnološkom revolucijom u XX.stoljeću obrazovanje nije više statusni simbol. U to vrijeme su se javili i pokušaji mijenjanja ustaljene institucionalizacije obrazovanja u školama, kao npr. škola u prirodi.

Ključne riječi: Crkva, društvo, dualizam, institucionalizacija, škola

Uvod

Škola predstavlja jedan od najvažnijih čimbenika odgoja i obrazovanja i smatra se najstarijom obrazovnom institucijom. Uloga škole u prenošenju znanja postoji u svim kulturama i civilizacijama. U ovom radu pratimo razvoj institucionalizacije obrazovanja u okviru škola, s pedagoškog i povijesnog gledišta i to od njenog primitivnog oblika do ustanove organizirane u svrhu provođenja sustavnog odgoja i obrazovanja.

Kroz povijesni je kontekst prikazan razvoj i utemeljenje škole od ustanove bez ikakvog plana i programa do institucije u kojoj se sustavno ostvaruju ciljevi odgoja i obrazovanja. Također je prikazan dualizam u obrazovanju i njegov utjecaj na razvoj škole. Prikazani su razvoj i utemeljenje škole od ustanove dostupne povlaštenoj skupini ljudi, točnije bogatima, do ustanove dostupne svima bez obzira na ekonomski status, spol ili vjeroispovijest. Navedene su vrste škola prema vremenu nastajanja te su podijeljene po društvenim uređenjima i državama, jer kako se mijenjalo društvo mijenjali su se karakter i svrha škole.

U prvom dijelu je obrađena teorijska strana rada i objašnjeni su pojmovi škole, škole kao institucije te pojam obrazovanja i dualizma u obrazovanju. Škola je definirana kao odgojna i obrazovna institucija gdje mladi ljudi stječu pismenost, znanja iz pojedinih znanosti i umjetnosti i vještine nužne za snalaženje u društvu i životu. Obrazovanje se objašnjava kao pedagoški proces, a škola kao mjesto u kojem se obrazovanje ostvaruje. Škola kao i obrazovanje su društveno uvjetovani što je za posljedicu imalo razvoj dualizma. Dualizam nastaje kada se duhovni rad odvojio od manualnog rada, odnosno kada se društvo podijelilo na klase, točnije razvojem robovlasničkog društva. Razlikujemo opće i stručno obrazovanje odnosno duhovno i praktično obrazovanje. Duhovno obrazovanje je dugo vremena bilo jedino koje se institucionaliziralo dok se praktično obrazovanje stjecalo uz rad.

Drugi dio rada obuhvaća metodologiju istraživanja. Metodologija se temelji na pisanim izvorima i sadržaju dostupne pedagoške i povijesne dokumentacije. Radi se o osnovnom tipu istraživanja čiji rezultati mogu neizravno poslužiti unapređenju pedagoške prakse. U metodologiji su određeni ciljevi, zadaci i kategorije istraživačkog rada. U radu je korišten longitudinalni pristup u kojem se kontinuirano pratila institucionalizacija obrazovanja kroz stoljeća i društvena uređenja. Metoda rada je bila analiza sadržaja dokumentacije iz područja pedagogije i historiografije.

U trećem i posljednjem dijelu su prikazani rezultati istraživanja i interpretirana dokumentacija iz područja pedagogije i historiografije, a odnosila se na

institucionalizaciju obrazovanja. Razvoj škola je raspoređen na četiri glavne kategorije (pred-institucionalno obrazovanje, začeci institucionalizacije, prava institucionalizacija i alternative institucionalizacije). Razvoj institucionalizacije obrazovanja je unutar tih kategorija grupiran po društvenim uređenjima (rodovsko, robovlasničko, feudalno, kapitalističko i socijalističko), jer je škola uvijek odražavala karakteristike društva i njemu se prilagođavala. Razvoj institucionalnog obrazovanja je prikazan i u okviru pojedinih država koje su bile značajne za pojedina razdoblja. Egipat, Grčka i Rim se spominju vezano za začetke institucionalizacije obrazovanja. Ukratko su prikazane povijesne prilike pojedinih država i navedene su vrste škola koje su tada postojale. U poglavlju o pravoj institucionalizaciji obrazovanja se spominju Njemačka, Austrija, Velika Britanija i Francuska te Rusija, dok je u zadnjoj kategoriji vezanoj uz promjene institucionalnog obrazovanja prikazano suvremeno društvo i njegov pokušaj reformiranja škole osnivanjem alternativnih mogućnosti provođenja obrazovanja, na primjer škola u prirodi.

I. TEORIJSKI DIO

1. Škola

Etimologija riječi škola dolazi iz latinskog jezika, ranije preuzeto iz grčkog, a u doslovnom prijevodu znači *slobodno vrijeme iskorišteno za učenje.* Pojam *shole* u grčkom označava dokolicu. Dokolica je u antičkoj Grčkoj bilo mjesto okupljanja učenih muškaraca koji su „filozofirali“, učili. To je s vremenom postalo i okupljalište mladih koji su željeli učiti, iz čega se razvio pojam škola (Milat, 2005, 73). Škola je obrazovna i odgojna ustanova gdje se kolektivno stječu osnovna pismenost, znanja iz znanosti i umjetnosti i vještine određenih struka (Anić i Goldstein, 2002, 908).

Za prvu školu se kaže da je nastala u davnom Sumeru. Sumerani su bili ti koji su izumili pismo pa je bilo potrebno na neki način prenijeti to znanje, no prva organiziranija obuka tj. stjecanje znanja nastaje još u prvobitnoj zajednici.

Nakon pojave pisma i simbola došlo je do naglog razvoja već postojećih obrisa škole. Pojava vjerskih knjiga, a zatim i knjiga za školu utrla je put daljnjemu razvoju škole. Ipak, škola kao oblik visoke kulture koja se u njoj odražava pojavljuje se relativno kasno (Skupina autora, 2008, 480).

Škola danas postoji u svim kulturama i civilizacijama i gotovo da nema osobe koja se na neki način nije susrela sa školom. Čini se da bi svatko, tko je na neki način povezan sa školom, mogao dati svoju definiciju škole (Vrcelj, 2000, 23). Riječju „škola“ obuhvaćamo cjelokupni život koji se odvija prilikom obrazovno-odgojnog procesa, tj. u nastavi i izvan nje. Težište obrazovno-odgojnog procesa u školi je na nastavi koja se tu provodi organizirano i sustavno (Skupina autora, 1968, 406). Škola je institucija u kojoj se ostvaruju ciljevi odgoja i obrazovanja na planski organiziran način (Skupina autora, 2008, 480). Škola je mjesto sustavnog intelektualnog obrazovanja. Odgoj bez škole i bez obrazovanja ostavlja ljude s vrlo uskim duhovnim videokrugom. Odgoj mladog naraštaja je bitno povezan s njegovim školovanjem i s pitanjem škole uopće (Pataki, 1956, 36). Škola je odgojna i obrazovna ustanova gdje mladi ljudi stječu ponajprije pismenost, zatim znanja iz pojedinih znanosti i umjetnosti i također vještine potrebne za snalaženje u životu. Škola može značiti i zgradu u kojoj se održava nastava, odnosno zgrada u kojoj se ta ustanova nalazi. Škola također označava i skup nastavnika i učenika neke škole.

Škole su nekada označavale učene razgovore po antičkim trgovima, razgovore na velikim putovanjima, u tiskarama; označavale su i grupe (zajednice) učenika i profesora s često promjenjivim mjestom boravka; posebne prostorije pri hramovima ili u kućama bogatih; posebne odgojne zavode i sl. (Vrcelj, 2000, 39). Talcott Parsons na primjer

određuje školu kao „žarišno sredstvo socijalizacije“ koje se odvija nakon primarne socijalizacije u obitelji (Vrcelj, 2000, 24).

Škola ima dugu povijest. Tijekom povijesti, a u zavisnosti od konkretnih ekonomskih, političkih, socijalnih i kulturnih prilika se razvijaju različite vrste škola i odgojnih ustanova. Škola je uvjetovana društvenim životom i kao takva ona je odraz društva i vremena. U njenom se sadržaju i zadacima odražavaju potrebe društva. Škola se stalno mijenja i prilagođava zahtjevima društva i njegovih pripadnika te je tako izbjegla propadanje. Škola je uspjela opstati tijekom raznih društvenih promjena i revolucija, a i vlastitih reformi (Skupina autora, 1989, 414). Napredak društva znači istodobno i napredak škole.

Postoje razna značenja pojma škole, no u svakom od njih su nezaobilazni značenje i odgovornost kakvu škola predstavlja danas u društvu. Škole su ključ razvoja društva za buduće promjene. Budući da su škole ogledalo društva, onda je njih najlakše promijeniti da bi se promijenilo i društvo, tj. da bi prave vrijednosti dobile odgovarajuće mjesto u društvu (Stevanović, 2004, 29-30).

2. Obrazovanje

Obrazovanje je pedagoški proces koji ima funkciju obogaćivanja ljudske spoznaje. Obuhvaća usvajanje određenog znanja, formiranje praktičnih umijeća i navika (Skupina autora, 1989, 126). Obrazovanje se također može definirati kao djelatnost, aktivnost, pedagoški proces i rezultat tog procesa. Kao proces, obrazovanje se provodi najčešće u školama i na sveučilištima. Sam proces obrazovanja je ujedno i rezultat znanja stečenog prethodnim obrazovanjem. Obrazovanje je sastavni dio odgoja. Odgoj se tiče čitavog čovjeka, odnosno usmjeren je na izgrađivanje cjelovite ljudske ličnosti. Pojedinac može posjedovati veliko znanje i unatoč tome se vladati neljudski. Zato se odgojni zadaci ne smiju zanemariti u obrazovanju. Oni daju ljudski smisao cjelokupnoj odgojnoj djelatnosti (Filipović, 1989, 127- 129).

Postoji nekoliko podjela obrazovanja. Ono se dijeli prema dobi na predškolsko, školsko i obrazovanje odraslih. Obrazovanje se može podijeliti i prema mjestu realizacije na ono koje se ostvaruje u obitelji, školi, ostalim odgojnim institucijama i u slobodnom vremenu. Obrazovanje se može podijeliti i prema namjeni. Tada razlikujemo opće i stručno obrazovanje (Vukasović, 1976). Opće obrazovanje je namijenjeno i odnosi se na znanja, umijeća i navike potrebne za život svakom čovjeku neovisno o njegovoj profesiji i području djelatnosti. Stručno obrazovanje je u funkciji profesionalne djelatnosti i odnosi se na znanja, umijeća i navike potrebne za rad na nekom području. Opće obrazovanje oblikuje pojedinca kao kulturnu, duhovnu ličnost, a stručno ga obrazovanje kvalificira za rad, jer mu omogućuje da bude produktivan na svom radnom mjestu (Skupina autora, 1989, 126).

Budući da je obrazovanje društveno uvjetovano, to je dovelo do nastanka dualizma između općeg i stručnog obrazovanja. Ono što je bitno spomenuti je da se te dvije vrste obrazovanja danas podučavaju u školama što nije bio slučaj u prošlosti. Obrazovni su sadržaji, koji su nekada bili karakteristični samo za stručno obrazovanje, postali neizostavan dio općeg obrazovanja. Također, sadržaji općeg obrazovanja ulaze u stručno obrazovanje (Skupina autora, 1989, 126).

Obrazovanje je tijekom povijesti bilo klasno. Dolaskom građansko-kapitalističkog društva stanje se promijenilo te je obrazovanje postalo formalno dostupno svima, ali ponajprije imućnima. Jedino su imućni imali sredstava platiti visoke školarine. Obrazovanje je služilo stjecanju kapitala kapitalističkog društva što je osnovna težnja tog društvenog uređenja. Za socijalističko se društvo kaže da je nadvladalo klasni karakter obrazovanja, no i u njemu je obrazovanje klasno jer su se njime ostvarivali ciljevi

vladajuće klase, u ovom slučaju radničke. Radnička klasa je bila masovna klasa pa je tako obrazovanje postalo dostupno masama (Pataki, 1956,16).

Bez obzira na činjenicu da je obrazovanje uvjetovano društvom i okolnostima društvenog života, ipak se događa da organiziran proces obrazovanja, koji se odvija u posebnim institucijama kao što je škola, zaostaje odnosno ne može ići u korak s brzim promjenama načina života u današnjem suvremenom životu.

3. Institucionalizacija obrazovanja

Institucionalizacija znači proces nastanka stabilnih socijalnih odnosa i čvrstih ustanova; činiti ili učiniti da nešto dobije oblik institucije, da dobije službeni oblik i prava organizacije (Anić i Goldstein, 2000, 606).

Institucionalno obrazovanje je oblik obrazovanja koji se izvodi organizirano u posebnim ustanovama za odgoj i obrazovanje djece i omladine (Franković i dr., 1963, 337).

Institucionalizacija prirodnog obrazovanja i odgoja (prirodne cjeline života i rada čovjeka) u posebnu djelatnost se dogodila kada se duhovni rad počeo odvajati od fizičkog rada, a društvo dijeliti na klase. Unutar rodovsko-plemenskog društva su nastale velike imovinske razlike. Određeni slojevi rodovsko-plemenskog društva su se izdigli, ne samo po svome bogatstvu i načinu života, nego i po svojoj kulturi. Plemenska aristokracija nije sudjelovala u fizičkom radu. Ona se bavila upravljanjem zajednicom, vojnim poslovima i intelektualnim radom, što je ocjenjujući današnjim kriterijima, bio korak naprijed za razvoj proizvodnje, kulture i znanosti (Vrcelj, 2000, 36).

Fizički se rad u vrijeme prvobitne zajednice nije dijelio tako da ni odgoj nije prvobitno značio nikakvo posebno, odvojeno područje rada, već se odvijao isključivo pri radu. Obrazovanje nije bilo vezano samo za radni proces, nego su iskusni odrasli ljudi vježbali i podučavali omladinu i u slobodno vrijeme. Profesionalnih odgajatelja još nije bilo. Odgojem su se bavili ljudi koji su se isticali svojim vještinama ili iskustvom. Nastajanjem društvenih razlika prvobitno obrazovanje gubi karakter društvene jednakosti. Počinju se javljati klasna društva pa time i počeci klasnog obrazovanja (Žlebnik, 1970,8-9).

Prve su škole nastale pojavom prvih civilizacija koje se javljuju na obalama velikih rijeka (Egipat). To su tzv. riječne civilizacije. Bogatstvo tih civilizacija osigurano je njihovim položajem što znači da škola nije bila bitan čimbenik ekonomskog razvitka, točnije, sredstava za rad. Takav položaj i ulogu škole potvrđuje činjenica da su prve škole bile neproizvodnog tipa (pisarske škole, svećeničke, činovničke). Neposredni proizvođači nisu dobivali sustavno obrazovanje sve do kasnijeg razdoblja novog vijeka. Djeca su se za proizvodnju pripremala u krugu obitelji. Neproizvodni karakter prvih škola ne znači da postanak i razvoj škola nije bio zavisan od bogatstva određenog društva, a isto tako, ne znači da škola nije bila čimbenik razvitka same sebe i okružja u kojem postoji (Vrcelj, 2000, 36).

3.1. Škola kao institucija

Riječ institucija dolazi od latinske riječi *instituere* što znači staviti ili osnovati. Institucija može značiti ustanovu, zavod (Klaić, 1972, 562) ili pojam koji označava značajan, temeljan dio života ili propis neke zajednice, uredba, statut, zakon (Anić i Goldstein, 2000, 605).

Za školu se najopćenitije može reći da je ona institucija koja je u funkciji društva u okviru koje se provodi organiziran odgojno-obrazovni rad namijenjen članovima (nekog) društva. Škola nastavlja započeti proces socijalizacije u obitelji, gdje pojedinac kroz susretanja s različitim socijalnim grupama usvaja kulturno-vrijednosne obrasce ponašanja, stječe potrebne vještine i sposobnosti za preuzimanje buduće uloge u društvu (Vrcelj, 2000, 28)

Odvajanjem od neposrednog života škola postaje institucija za obrazovanje i odgoj. Institucionalno obrazovanje je u mnogome uspješnije zbog svoga planskog karaktera i zbog kvalificiranosti kadra koji ga izvodi (Franković i dr., 1963, 337).

Škola je kao institucija mlađa od obitelji. Ona nastaje, odnosno mora nastati, onda kada obitelj, uslijed mijenjanja društva, ne može više pružiti mladim osobama znanja i sposobnosti koja su im potrebna za uspješno snalaženje u životu. Škola se tako ukorijenila u društvu i ni jedno je društvo, od rodovskog do današnjeg suvremenog, nije odbacilo. Škola se smatra jedinom ustanovom koja je odgovorna za rezultate odgoja i obrazovanja (Vrcelj, 2000, 41).

Škola je vrhunski oblik institucionaliziranja obrazovanja. Suvremeni školski sustav predstavlja kompleks normi visokog organizacijskog stupnja. Institucionaliziranje je određeno namjerom održanja određenog društva te visokim stupnjem formuliranja ciljeva. (Gudjons, 1994, 208). Metodički uređena, sustavno ustrojena nastava se izgradila kao „stup“ škole. Tek je ona omogućila utemeljivanje škole kao institucije u modernom dobu (Gudjons, 1994, 215). Stvaranjem škole kao institucije ne institucionalizira se samo obrazovanje nego istodobno i odnos društva i škole jer škola odvaja djecu od roditelja i time stvara odnos između sebe i obitelji.

Sadržaji i forme školovanja se mijenjaju, ali škola ostaje potrebna društvena institucija (Franković i dr., 1963, 979). Škola je jedna od najstarijih obrazovnih institucija, iako u svijetu ima još dosta nepismenog stanovništva. Ona je uvijek bila odraz određenih društveno-ekonomskih odnosa. Kako se mijenjalo društvo, tako se mijenjala i škola. Funkcije škole su se mijenjale ovisno o potrebama društva (Stevanović, 1997, 49). Kao primjer za to mogu poslužiti Atena i Sparta u staroj Grčkoj. Iako su zemlje bile

geografski blizu, na prvi mah bi se pretpostavilo da imaju dosta toga zajedničkog, no to ovdje nije bio slučaj. Dok se u Ateni vrednovalo obrazovanje harmonijske ličnosti, u Sparti je cilj obrazovanja bio razviti vojnički karakter. Razlog tome su bile različite povijesne prilike. Sparta je bila ustrojena na način da se morala vojnički braniti, kako unutar svojih granica tako i izvan njih. Atena nije imala takvu potrebu, bar ne cijelo vrijeme.

Prva organiziranija obuka u smislu davanja/stjecanja znanja nastaje još u prvobitnoj zajednici. Ona je bila u obliku inicijacije kada su mladići, prethodno dobivši potrebno znanje od za to određenih iskusnih i sposobnih članova plemena, polagali ispit „zrelosti“, tj. prelazak iz puberteta u zrelo doba i zasnivanje obitelji. Kasnije, u Sumeru, arheolozi pronalaze podatke koji nedvojbeno ukazuju da su tu postojale prve škole. Robovlasničko društvo ima izgrađen sustav školovanja, koji se dalje mijenja u feudalnom društvu, a najveći uspon je doživio u doba kapitalizma i socijalizma (Stevanović, 1997, 49).

3.2. Dualizam u obrazovanju

Škole su tijekom povijesti produbljivale jaz između umnog i fizičkog rada i služile su odgajanju i obrazovanju vladajuće klase. Djeca robovlasnika su išla u škole gdje su se pripremala za buduće upravitelje, odnosno robovlasnike. Odgoj je bio klasna povlastica i oruđe za održanje klasnog gospodstva (Pataki, 1956,9). Robovi si nisu mogli priuštiti školovanje niti su imali dopuštenje svojih vlasnika. Ako su i imali obrazovanje, ono se uglavnom svodilo na kućni odgoj. Obrazovanje je bilo privilegija vladajuće, robovlasničke klase. Potlačeni su u obrazovanju bili zanemarivani. Za njih obično nisu bile oblikovane posebne institucije, niti su bili odvajani posebni ljudi koji bi ih poučavali. Sve se uglavnom odvijalo kroz neposredni i zajednički rad mladih i starijih.

Građanstvo je negiralo feudalni odgoj u strogo odvojenim školama za pojedine staleže te je zahtijevalo jedinstveni školski sustav, ali ga nije ostvarilo kad je došlo na vlast. Građanstvo je umjesto toga izgradilo sustav srednjih opće-obrazovnih i stručnih škola za svoju djecu, osiguravajući joj tako pristup na rukovodeće položaje u društvu. Djeci radnih slojeva društva je bila namijenjena osnovna „pučka“ škola poslije koje su djeca išla izravno baviti proizvodnjom, ili u višu osnovnu školu, a iz nje opet u život. Štoviše, dio djece imućnih nije ni polazio osnovnu školu zajedno s ostalom djecom već je imao kućne učitelje, ili su za tu djecu postojale posebne privatne pripremne škole za gimnaziju. Po zakonu su djeca radnika i seljaka imala pravo na obrazovanje u srednjim

školama, ali im je njihov težak položaj to otežavao. Kad su se djeca boljeg plaćenog dijela radničke klase počela u većem broju upisivati u gimnazije, bili su uvedeni prijemni ispiti i provodila se selekcija po „darovitosti“ odnosno po socijalnom kriteriju (Franković i dr., 1963, 200).

U prvobitnoj zajednici odgoj se nije odvajao od života, on se odvijao kroz neposredan život, učešćem djece u životu odraslih. Tada je iskustvo ljudi bilo dosta usko i ograničeno, fond znanja koji je trebalo prenijeti na mlade je bio relativno malen te se tijekom života moglo usvojiti potrebno znanje, navike i iskustvo. Također je bilo dovoljno da iskusniji članovi, starci i žreci povremeno obučavaju djecu onom što su znali. Takav je odgoj potpuno ispunjavao potrebe ondašnjeg društva. Kasnije, nije bio dovoljan odgoj stečen samo neposredno kroz život i slučajno uspostavljene odnose. Bilo je potrebno ne samo odvojiti više vremena za upoznavanje mladih s iskustvom predaka, već je bilo nužno organizirati posebne, specijalne ustanove u kojima će se takvi zadaci, takav odgoj potpunije, brže i sigurnije ostvarivati. Bilo je potrebno posebno izdvojiti i odrediti grupu ljudi čiji će osnovni društveni zadatak biti odgajanje mlade generacije (Skupina autora, 1968, 37-38).

Na početku nastajanja, škola se sadržajno dijelila na dvije vrste obrazovanja:

1) praktično koje je za cilj imalo pripremiti mlade ljude za potrebe praktičnog (radnog) života i

2) duhovno (intelektualno) kojemu je cilj bila priprema za poslove koji pripadaju vladajućim klasama.

Trend razvoja dualizma je nastavljen i kasnije te postoji i u današnjim (modernim) školama, dobivajući u pojedinim fazama razvoja škole (i društva) različite dimenzije. U Egiptu djeca su se podučavala za zvanje pisara, a škole su pripadale hramovima ili privatnim učiteljima. Duhovno obrazovanje, namijenjeno društvenoj i intelektualnoj eliti, stjecalo se u gimnazijama, palestrama, licejima i akademijama. Škola (*shole* – dokolica) je mjesto za obrazovanje povlaštenih, statusne grupe koja se s prezirom odnosila prema onima koji su obavljali fizičke poslove. Škola je i u srednjem vijeku imala klasno–socijalnu funkciju. Ta su klasno-socijalna obilježja bila prepoznatljiva prema tipu škole, odnosno prema sadržajima koji su se u školama podučavali. Kmetovima školovanje nije bilo omogućeno izuzev djece kmetova koja su se obrazovala za svećenički poziv. Bez obzira što je Crkva bila značajan ekonomski i društveni čimbenik u kasnom srednjem vijeku, još uvijek je školovanje bilo privatna, a ne javna briga.

Martin Luther je 1524. godine zahtijevao otvaranje osnovnih škola za svu djecu bez obzira na spol i iz razloga da svaki kršćanin, bez obzira na to bavi li se zanatstvom ili poljoprivredom, može proučavati Sveto pismo, odnosno da ga zna čitati i pisati (Vrcelj, 2000, 37-38). Potreba omasovljavanja školovanja istaknuta je također iz redova duhovnjaka. „Najsvjetovniji duhovnjak" Jan Amos Komensky određuje školu kao pogodno mjesto gdje se svi svestrano uče svemu (Vrcelj, 2000, 38).

U razdobljima društvenog razvitka kada su sve škole, sve institucije služile isključivo vladajućoj klasi (na primjer u robovlasničkom društvu, feudalizmu), tj. kada su škole bile namijenjene djeci te klase i njihovu neposrednom pripremanju za život, ne postoje razlike između općeg i stručnog obrazovanja. Stručno obrazovanje nije postojalo ni institucijski niti je bilo društveno organizirano za privilegiranu djecu. Cilj i zadaci obrazovanja su u svim tada postojećim školskim institucijama bili jedinstveni jer su bili sasvim okrenuti prema položaju kojeg je zauzimala vladajuća klasa, a suprotstavljeni proizvodnji, proizvodnom radu i ljudima koji takav rad obavljaju. Jedna od bitnih osnova tog obrazovanja, proistekla iz društvenih odnosa, jest odvojenost obrazovanja i nastave od proizvodnje, prezir prema fizičkom radu i prema učešću u materijalnoj proizvodnji (Skupina autora, 1968, 285).

Promjene u području materijalne proizvodnje, novi uvjeti i odlike rada proizvođača su izvor promjenama u obrazovanju odnosno stvaranju posebno organiziranih institucija za obrazovanje djece pripadnika radnih masa. Razlike u društvenom položaju između djece vladajuće i djece podčinjene klase utjecale su na strukturu institucionalnog obrazovanja. Zbog toga i dolazi do stvaranja dvaju manje-više, nezavisnih sustava i različitih sadržaja obrazovanja. Formalno se stvara jedan sustav obrazovanja, ali s bitnim odlikama: dualizam, nejedinstvenost i nedemokratičnost (Skupina autora, 1968, 287).

Unatoč velikom razvoju znanosti, tehnike i proizvodnje, sve do početka 20. stoljeća općim obrazovanjem (koje je i imalo najveću društvenu vrijednost) smatralo se samo ono klasično – humanističko obrazovanje. Čak ni prirodne znanosti i matematika nisu smatrani sastavnim dijelom općeg nego stručnog obrazovanja. Svako školovanje za rad (bez obzira na razinu) smatralo se stručnim obrazovanjem i manje vrijednim od općeg. Ipak pod utjecajem razvoja znanosti, tehnike, tehnologije i industrijske proizvodnje, novo građansko društvo, motivirano prije svega željom za povećanjem zarade, ponovno uspostavlja „jedinstvo rada i obrazovanja" – uvodi radni odgoj u škole i osposobljavanje proizvođača u procesu rada (Milat, 2005, 77).

Bez obzira na dualizam, školsko obrazovanje koje je otvoreno i dostupno svim ljudima svih uzrasta i dalje čini najznačajniju kariku suvremenog obrazovanja. Naravno, u slučaju ako ispunjava neke bitne uvjete. Prije svega, ako je stalno na razini razvitka nauke, tehnike, privrede, kulture i društvenih potreba, ako je povezano sa životom, s proizvodnjom i ako stalno osposobljava za samoobrazovanje (Skupina autora, 1968, 293).

4. Školski sustavi

Želimo li postići cilj koji se postavlja odgoju, počinju se javljati različite ustanove koje imaju jedini zadatak organizirati određeni odgoj. To su škole. Njihov broj stalno raste pa tako nastaju školski sustavi. Svaki sustav nužno pretpostavlja i organiziranost odgojnog procesa. Broj odgojnih čimbenika sve više raste te njihov utjecaj postaje sve značajniji. Pored ustanova za odgoj, škola i školskih sustava i organiziranosti odgoja u njima, javlja se potreba da se svi odgojni činitelji međusobno povežu u jednu cjelinu, da se njihov odgojni utjecaj sjedini, organizira i usmjeri u pravcu ostvarivanja postavljenog cilja te poveća djelovanje brojnih čimbenika (obitelj, škola, crkva, organizacije, izvanškolske ustanove itd.). Izrazita je težnja da se organizira određeni odgojni sustav. Što se prije takav sustav organizira, odgoj daje mnogo značajnije rezultate i igra veću ulogu i u društvenom i u individualnom razvitku (Skupina autora, 1968, 37-38).

U Ateni je postojao cjeloviti obrazovni sustav. Postojalo je gramatičko ili umjetničko obrazovanje, potom palestre, gimnazije, efebije i filozofske škole za odrasle. Atenski je odgoj predstavljao za ono vrijeme najrazvijeniji odgojni sustav i imao je za cilj harmonijski razvoj individualnosti čovjeka. Zato je za razliku od spartanskog i dao sjajne rezultate: cijeli niz filozofa, političara, vojskovođa...(Franković i dr., 1963, 67).

Poznat je također i jezuitski školski sustav koji je dobro organiziran sadržajno i metodički sa strogo utvrđenim pravilima ponašanja učenika i nastavnika i sa dnevnim redom. Svoj školski sustav su jezuiti predstavili u Ratio Studiorum (službenom dokumentu o ustroju njihovog obrazovnog sustava) krajem 16. stoljeća. Po tom planu i programu su bile ustrojene sve jezuitske škole u svijetu. Jezuitske škole su se dijelile na niže i više. Niže škole su nosile naziv latinske i bile su slične gimnazijama. Više škole su nosile naziv akademije i u njima se izučavala filozofija i teologija. Jezuitske škole su bile izrazito vjerski orijentirane (Munjiza, 2009, 27). Jezuitski odgoj je bio odgoj u jezuitskim školama koje su se pojavile u doba protureformacije. Sustav jezuitskog odgoja se zasniva na tradicionalnoj katoličkoj pedagogiji i na elementima srednjovjekovnog humanizma i viteškog odgoja. To je odgoj internatskog tipa u kojem se najveća pažnja posvećuje čvrstoći znanja i samosvladavanja u duhu slijepe poslušnosti crkvenim poglavarima. Nastava je bila do u detalje planirana, učenici su se natjecali u učenju i vladanju, borili se u izgovoru na raspravama, priređivali školske priredbe, imali duhovne vježbe. Disciplina se nije održavala strogim sredstvima već više stalnim nadzorom (Franković i dr., 1963, 367-368).

Jan Amos Komensky je zaslužan za treći poznati školski sustav. U svome djelu *Velika didaktika" (Didactica magna)* iz 1657. g. opisuje kakva nastava treba biti. Razvio je vanjsku organizaciju nastave uvođenjem današnjeg razredno-predmetno-satnog sustava s frontalnim oblikom rada. Njegov tip nastave postaje ono što je i danas: razredi kao cjeline izjednačene po godinama, nastavne cjeline, početak i kraj školske godine, predmeti, nastavni satovi. Prije toga je jedan učenik imao svog učitelja (individualni oblik rada). Jan Komensky je podijelio školu na 4 stupnja:

1. materinska škola (predškolski odgoj)
2. škola na materinjem jeziku (6 – 12 god.)
3. latinska škola (srednja, 12 – 18 god.)
4. pansofijska škola (škola sveg znanja, sveučilište, 18 – 24 god.)

On je uveo red, vanjsku organizaciju nastave, kolektivnu nastavu, sat kao zasebnu cjelinu te razred kao zasebnu grupu.

Razredno-predmetno-satni sustav, koji još uvijek prevladava u procesima nastave i učenja u školi, temelji se na tome da su učenici grupirani u razrede prema dobi, a programski sadržaji raščlanjeni su na nastavne predmete i unutar toga na niz sadržajnih jedinica – nastavnih satova koji su raspoređeni po određenom redoslijedu i traju 45 minuta.

Prije industrijalizacije je vidljiv utjecaj države pri uređenju škola i provođenja masovnog obrazovanja. Masovno obrazovanje je stvoreno radi vojnih osvajanja feuda i kneževina te radi stvaranja velikih država. Prve obvezne osnovne škole koje je novčano podupirala država su osnovane u Prusiji i Danskoj u XVIII. stoljeću. Stručne škole, koje imaju svoje korijene još u antici, svoj status i sadržajnu odrednicu su dobile tek u novom vijeku (Vrcelj, 2000, 40).

Postoje zapreke i poteškoće pri prijelazu iz jedne vrste škole u drugu vrstu. Na taj je način mnogima zatvoren put do visokih škola i sveučilišta. U kapitalističkim zemljama postoje, tako reći, manje vrijedne ili inferiornije škole i „više" škole u smislu uglednijih, elitnijih škola, koje su određene samo za djecu povlaštenih krugova. U kapitalističkim zemljama školski sustavi u cjelini nose pečat društvenog poretka i društvenih odnosa. Nedemokratski elementi se odražavaju u školskom sustavu. Tako su npr. u kolonijama postojale jedne škole za europske stanovnike, a druge, tj. drugačije za ugnjetavane narode (Pataki, 1956, 44-45).

II. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj i zadaci

Istraživanje koje je provedeno u ovom radu je neempirijsko. Ono se temelji na pisanim izvorima i analizi sadržaja dostupne pedagoške i povijesne dokumentacije. Predmet istraživanja se odnosi na povijest odgoja i obrazovanja, točnije, na proučavanje razvoja institucionalizacije obrazovanja i njenu analizu.

Cilj je istraživanja prikazati analizom dokumentacije razvoj škole bez utemeljenih obrazovnih sadržaja do škole kao sustavne institucije. Cilj je također prikazati, kroz pedagoški kontekst, razvoj škole od ustanove koja je nudila duhovno obrazovanje do ustanove u kojoj se podučavalo praktično obrazovanje te kroz vremenski kontekst (predindustrijsko doba, industrijsko doba i postindustrijsko doba) i u okviru pojedinih razvijenih država (Njemačka, Austrija, Velika Britanija i Francuska) prikazati razvoj i utemeljenje škole od ustanove dostupne povlaštenoj grupi ljudi tj. bogatima do ustanove dostupne svima bez obzira na ekonomski status, spol ili vjeroispovijest.

Na osnovi postavljenog cilja definirani su sljedeći zadaci istraživanja:

- navesti vrste škola koje su nastajale tijekom povijesti raspoređujući ih po društvenim uređenjima i državama u kontekstu društvenih uređenja (prvobitna zajednica, robovlasničko društvo, feudalno društvo, građansko društvo, kapitalističko društvo, socijalističko društvo i suvremeno društvo) da se vide karakteristike pojedinih škola i odnos prema školama u odabranim državama;
- proučiti dostupnu literaturu vezanu uz razvoj školstva;
- prikazati razvoj škole u okviru dualizma (duhovnost i praktičnost)
- prikazati kojim su grupama ljudi (staležima) škole bile dostupne tj. jesu li škole bile klasnog ili besklasnog karaktera
- promjene i pokušaji reformiranja institucija obrazovanja tj. postojećih školskih sustava

2.2. Kategorije

U ovom smo istraživanju za osnovnu kategoriju izabrali povijesni razvitak škole kao institucije u kojoj se provodi obrazovanje odnosno razvoj institucionalizacije obrazovanja. Razvitak škole pratimo od vremena kada nema podjele rada pa time obrazovanje nije zasebno radno područje odnosno od pred-institucionalnog vremena pa do vremena kada se nastoji pronaći alternativa institucionalnom obrazovanju, suvremeno doba.

Pred-institucionalno razdoblje je vremensko razdoblje u kojem nema škola odnosno institucionalizacije obrazovanja. To je vrijeme prvobitne zajednice. Začeci institucionalizacije obrazovanja promatramo u vrijeme robovlasničkog i feudalnog društva. Tada se javljaju prve klice institucionalizacije obrazovanja. Postoje posebni ljudi zaduženi za odgoj i obrazovanje, ali nema škole kao samostalne institucije. Nastava se održava u hodnicima hramova, zgrada, na trgovima. Obrazovanje je u to vrijeme bilo povlastica bogatih slojeva društva. Prava institucionalizacija u okviru samostalnih škola se javlja u kasnom srednjem vijeku odnosno početkom industrijalizacije. Prve škole koje nastaju u srednjem vijeku su bile crkvene i one su bile masovne. Obrazovanje se razvijalo usporedno s razvojem društva – građanskog, kapitalističkog, socijalističkog. Na kraju postoji vremensko razdoblje u kojem se javlja suprotstavljanje institucionalizaciji obrazovanja. U tom se vremenu nastoji razviti alternativa ustaljenim obrazovnim institucijama, školama. Ono se odražava u vidu reformi razredno-predmetno-satnog sustava obrazovanja.

2.3. Metode istraživanja

Metoda rada korištena u ovom istraživanju je bila analiza sadržaja povijesne literature dostupne iz područja pedagogije i historiografije te dodatna stručna literatura potrebna za ostvarivanje ciljeva istraživanja. Korišten je longitudinalni pristup pomoću kojeg se stalno pratio razvitak škole kao institucije kroz razna društvena uređenja. Istraživanje je organizirano kronološki, obrada institucionalizacije obrazovanja kroz vremenski slijed razvoja društava. Interpretacija istraživanja dobivena ovom metodom nalazi se na jednom mjestu i može pridonijeti da se obrađenoj problematici priđe s produbljenijim i razrađenijim znanstvenim pristupom. Ona neizravno služi unapređivanju prakse. U ovom istraživačkom radu su korišteni pisani izvori sekundarne vrste koje smo našli da se bave tematikom institucionalizacije obrazovanja.

Analizirana literatura:

- Mate Zaninovića (1988.), *Opća povijest pedagogije*. Školska knjiga, Zagreb
- Leon Žlebnik (1970.), *Opšta historija školstva i pedagoških ideja.* Naučna knjiga, Beograd.
- Stjepan Pataki (1956.), *Opća pedagogija*. Pedagoško-književni zbor, Zagreb.
- Marko Stevanović i Dževdeta Ajanović (1997.), *Školska pedagogija*. Tonimir, Varaždinske toplice.
- Sofija Vrcelj (2000.), *Školska pedagogija*. Filozofski fakultet, Rijeka.

Ta nam je literatura najviše pomogla u vezi postavljenog cilja i zadataka.

- Igor Uranić (2002.), *Stari Egipat*. Školska knjiga, Zagreb.
- Branko Pleše (1978.), *Grčka*. Školska knjiga, Zagreb.
- Tony Allan (2008.), *Stari Rim*. Planeta Marketing, Zagreb.

Literatura iz područja historiografije nam je pomogla da nadopunimo rad, da ga stavimo u vremenski kontekst (razvoj društvenih uređenja od prvobitne zajednice do suvremenog društva) te da prikažemo prilike koje su vladale, razne promjene i postignuća koje su se odrazile na društvo pa time i na školstvo.

III. INTERPRETACIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Pred-institucionalizacija obrazovanja

Pred-institucionalizacija obrazovanja pripada početnom razdoblju predindustrijskog doba. Osnovna je karakteristika predindustrijskih društva korištenje prirodnih bogatstava i njihovo prisvajanje bez ikakve dodatne manipulacije. Predindustrijsko društvo je nastalo s pojavom prvobitne zajednice, a završilo u XVIII. stoljeću s početkom prve industrijske revolucije. Povijesno gledano, to je najduža vremenska epoha s približno istim idejama o proizvodnji, politici, moralu i pravu. Proizvodnja se uvijek obavljala ručnim radom (Filipović, 1989, 253).

3.1.1. Prvobitna zajednica

Prvobitna zajednica ili rodovski uređeno društvo je besklasno društvo koje je postojalo u najstarijim vremenima ljudskog postojanja. Svi su ljudi bili izjednačeni. Nije bilo podjele među ljudima prema nekim kriterijima koji se kasnije pojavljuju, npr. novac. Ne postoje pisani tragovi o odgoju u prvobitnoj zajednici (Stevanović, 1997,51). U to vrijeme nema još sustavno organiziranog odgoja i obrazovanja, ali se pretpostavlja da je ipak postojala briga o prenošenju vrijednih i potrebnih znanja i iskustava za život (Skupina autora, 1968,441). Pošto je prvobitna zajednica bila besklasno društvo, odgoj je zato bio jednak za svu djecu.

U prvobitnom ili rodovskom društvu nije bilo još škola u smislu nekih manje ili više zatvorenih i ustaljenih društvenih, odnosno javnih ustanova, u kojima bi se na organiziran način odgajao i obučavao mladi naraštaj. Kratkotrajno ili duže okupljanje omladine, naročito pred proglašavanjem punoljetnosti, oko pojedinih odraslih ljudi (vraža, iskusnih i mudrih ljudi, staraca i sl.) može se u najboljem slučaju uzeti kao klica ili začetak škole, do koje dolazi tek kasnije, u robovlasničkom društvu (Pataki, 1956,44).

Odgoj nije bio odvojeno područje rada, nego se on odvijao uz svakodnevne radne aktivnosti. „Stariji i iskusniji članovi rodovske zajednice su mlađima objašnjavali i pokazivali, a mlađi su pratili, zapamćivali i imitirali“ (Stevanović, 1997,51). Odgoj i obrazovanje nisu još sustavno organizirani stoga nema ni profesionalnog odgajatelja, nego je odgoj bio kolektivan: svaki član zajednice mogao je odgajati (Pataki, 1956, 8-9). Mladi i neiskusni učili su od starijih, iskusnijih, u konkretnom radu (u lovu, na njivi, u „domaćinstvu“, u izradi oruđa…). Obrazovanje je bilo stalno prisutno u radu i životu

čovjeka i njegove primitivne društvene zajednice (Milat, 2005, 73). Djeca i omladina su kroz te aktivnosti stjecala znanja o određenim društvenim i radnim običajima.

Institucija inicijacije je funkcionirala kao odgojna institucija u prvobitnoj zajednici (Stevanović, 1997,52). Iskusniji članovi zajednice, stariji muškarci i žene (matrone), su pripremali omladinu za ispit zrelosti. Taj se ispit zrelosti svodio na puko prepričavanje najbitnijih elemenata rodovskih iskustava i potom je slijedilo provjeravanje na kojem su stupnju kandidati usvojili tradiciju svoga roda (Stevanović, 1997,52). Obrazovanje u prvobitnoj zajednici je bez sumnje bilo vrlo oskudno i ograničeno (Skupina autora, 1968,446).

Kasnije se, uslijed sve veće podjele rada, izdvajaju osobe koje se same brinu o sadržajima odgoja, tzv. vrači (Stevanović, 1997,52). Također, proširuje se znanje i dolazi do postupnog odvajanja umnog rada od tjelesnog te umni rad postaje sredstvo vladanja. Javlja se potreba za školom, kao mjestom gdje će djeca bogatih roditelja dobiti više obrazovanja i na taj način biti u prednosti i biti sposobna vladati ostalima (Pataki, 1956,8-9).

3.2. Začetci institucionalizacije obrazovanja – prve škole

Začetci institucionalizacije obrazovanja također pripadaju predindustrijskom razdoblju. Osim što je predindustrijsko doba bilo razdoblje jednostavnog načina života, u njemu ipak dolazi do mnogih novosti kao rezultata čovjekove moći i volje. Među tim rezultatima je nastanak države kao funkcionalne teritorijalne organizacije, pronalazak pisane riječi i materijala za pisanje, stvaranje cjelovitog sustava obuke za ratovanje (Sparta), pojava škole kao institucije i učitelja kao jedne nove profesije, no najznačajnija je novina ipak rađanje znanosti. Njene začetke možemo povezati s praktičnim potrebama ljudi na Starom Istoku kao što je bila izgradnja nasipa i brana, regulacija toka rijeka, gradnja piramida. Sve je to podrazumijevalo određeno znanje kao što je kalendarsko računanje vremena, znanja iz matematike, geometrije i astronomije koja su se kasnije samo proširivala. Širenjem Kršćanstva širila se i pismenost. Svećenici su poučavali ljude ne samo u okviru crkvenih škola nego i ostali narod (Filipović, 1989, 259-260). Kasnijim razvojem zanatstva i trgovine, traženjem novih plovnih putova i brodogradnjom jačaju gradovi i gradski centri. Građanski sloj se odvaja i ekonomski jača te sve više dolazi do širenja kapitalističkih težnji. Svi ovi napredci su potaknuli daljnje promjene koje su rezultirale industrijskom revolucijom.

3.2.1. Robovlasničko društvo

Raspadanjem prvobitne zajednice ili besklasnog društva dolazi do stvaranja klasnih društava, od kojih prvo mjesto zauzima robovlasničko društvo. U prvobitnoj zajednici postepeno dolazi do pojave zanatstva i ekonomskog jačanja pojedinih članova roda i cijelih rodovskih skupina. Javlja se privatno vlasništvo pa se rodovska zajednica počinje dijeliti (raspadati) na bogatije i siromašnije. Javlja se sloj bogatijih ljudi koji počinju živjeti od tuđeg rada. Ti imućniji članovi potom počinju osvajati druga plemena i područja te na taj način povećavati svoje već veliko bogatstvo. Društvo koje nastaje se dijeli na dvije klase. Pokoreni ljudi su postajali robovi, a pobjednici su prerasli u posebnu društvenu klasu robovlasnika. Među najstarije robovlasničke države ubrajaju se Kina, Egipat, Indija i Babilon (Stevanović, 1997, 53).

Robovi su bili primorani obavljati fizički rad i služiti svoje gospodare, a robovlasnici su se imali prilike baviti filozofijom, naukama, umjetnošću i politikom (Pataki, 1956, 9), čiji se začetci javljaju u ovo doba. Te su se prilike odražavale i na obrazovanju. Za razliku od rodovskog uređenja gdje nije bilo posebnih institucija odgoja i obrazovanja, u robovlasničkom društvu ih ima. Kako dolazi do promjena u društvenom

uređenju tako se mijenjao i pogled na odgajanje. Zbog sve veće podjele fizičkog rada, obrazovanje je postalo samostalno radno područje. Naime, dolazi do oblikovanja posebnih odgojnih ustanova i škola u kojima odgoj i obrazovanje obavljaju posebni profesionalni odgajatelji ili nastavnici (Skupina autora, 1968, 447). Aristokracija, koja je živjela od iskorištavanja robovskog rada, oslobođena je brige za rješavanje životnih problema te ima obilje slobodnog vremena. Osim vojnika, većina „slobodnjaka" svoje slobodno vrijeme provodi uglavnom u dokolici – *shole*. Takvo druženje, dokolica onih koji nisu fizički radili niti su imali potrebe za proizvodnim radom (jer su to obavljali robovi), postupno se institucionalizira kao mjesto gdje se mudruje – razmišlja – uči. Nastaju prve škole – mjesta na kojima se provodi vrijeme u učenju, institucionalizirana „nastava". *Shole* postaje mjesto i sredstvo za „obrazovanje" aristokratske mladeži za neposredno ili posredno obavljanje upravljačke funkcije, dok se obrazovanje robova, onih koji fizički rade u neposrednoj proizvodnji, prepušta i dalje životnoj i proizvodnoj praksi (Milat, 2005, 73-74).

Robovlasničko društvo je bilo klasno društvo uslijed čega školovanje ima izraziti klasni karakter. Predškolsko obrazovanje se odvijalo u obitelji, a kasnije je škola postala središte obrazovane funkcije (Žlebnik, 1970,11). Klasni položaj u društvu je omogućavao djeci robovlasnika da prime najbolje obrazovanje koje je tada bilo moguće, a izum pisma 3500 godina prije Krista im je omogućavao da budu još obrazovaniji i time jačaju svoj utjecaj u društvu. Obrazovanje je bilo klasna povlastica i oruđe za održanje klasnog gospodstva (Pataki, 1956, 9). Ako su robovi i imali obrazovanje, ono se uglavnom svodilo na kućni odgoj jer si nisu mogli priuštiti školovanje niti su imali dopuštenje svojih vlasnika. Sam kućni odgoj djece robova je bio oskudan i kao takav određen voljom vladajuće klase (Franković i dr., 1963, 382). Obrazovanje je bilo privilegija vladajuće, robovlasničke klase.

Sumer

Arheološka istraživanja govore da su se prve škole javlile u Sumeru oko 3500 godina prije Krista, u vremenu nastanka pisma. Na pronađenim glinenim pločicama dan je opis škole, učitelja, učenika i način učenja. To je, koliko se za sada zna, bila prva profesionalna školska institucija u kojoj se prvi put javlja i profesija učitelj (Stevanović, 1997, 52).

Škola je vrlo stara ustanova u Sumeru jer pronađeni dokazi upućuju na njeno postojanje već u razdoblju Uruka odnosno krajem IV. i početkom III. tisućljeća pr.Kr. Školu su Sumerani zvali „kuća tablica", a učenike „sinovima kuće tablica". Brigu o redu i učenju

vodio je upravitelj. Njemu je pomagao „veliki brat“ i brojni „majstori“ za različita znanja (Stevanović, 1997,53).

Školovanje je imalo zadatak pripremiti pisare, svećenike i činovnike koji će obavljati različite poslove u dvorovima i hramovima. Škole su mogli posjećivati samo sinovi bogataša. Poznato je da se školovanje plaćalo, a disciplina je bila vrlo kruta (Zaninović, 1988,16).

Kina

Nema puno podataka vezanih uz školovanje u Kini u tim najranijim vremenima, ali se zna da su se u kineskim školama učila djeca vladajućih krugova. Učilo ih se čitanje i pisanje. Osim toga, već tada su postojale škole višeg reda u kojima su se učili filozofiju i moral (Žlebnik, 1970,11). Ono što je potrebno naglasiti jest da je kineska kultura značajna zbog toga što je imala ogroman utjecaj na susjedne narode Istoka.

Egipat

Prije pet tisuća godina egipatski je narod stvorio jednu od najranijih i najutjecajnijih svjetskih civilizacija (Chrisp, 2003,6). Egipćani su živjeli uz rijeku Nil u Egiptu. Izvorno su bili nomadi koji su otkrili da se uz obalu Nila, zahvaljujući vrlo plodnoj zemlji, može pronaći i uzgajati hrana (Macdonald, 2008,4).

Na čelu države je bio faraon s apsolutnom vlašću te da je on osim svjetovnog poglavara bio ujedno i duhovni poglavar. Uz faraona, svećenici su također imali političku moć (Uranić, 2002,214) te su njegovali nauku i obrazovanje.

Svećenici su bili ti koji su težili da zadrže monopol na cjelokupnom obrazovanju. Za učvršćivanje svog vodećeg položaja u društvu su osnivali škole uz hramove u većim gradovima u doba „starog kraljevstva“, a u eri „novog kraljevstva“ nastala je u Egiptu čak i visoka škola gdje su se obrazovali svećenici (Žlebnik, 1970,14). Školovanje je bilo povlastica užeg kruga i trajalo je dugo zbog složenosti pisanja i računanja (Stevanović, 1997,58).

Kad se pored „svetog pisma“ (hijeroglifa) pojavilo i jednostavnije pismo koje je bilo lakše upotrijebiti u praktičnom životu (hijeratsko), osnovane su škole za pisare, koje su bile pristupačne i djeci radnih ljudi (Žlebnik, 1970,14). Pisari predstavljaju birokraciju vlasti i samu vlast, ovisno o tome kojem sloju pripadaju (vidjeti Prilog 1, 57). Za pismena čovjeka postojali su dobri izgledi za postizanje karijere. Pisarovo pero i spremnik za crvenu i crnu tintu bili su simboli učenosti (Uranić, 2002, 215-216). Iz ovoga je očito da su postojale škole pisanja i čitanja. Nastava se održavala u „kućama života“ (per – ankh) gdje su mladi ljudi stjecali osim pismenosti i znanja o religiji. Postoje naznake da su se u

kućama života podučavale i neke zasebne znanstvene discipline poput medicine (Uranić, 2002,215-216.).

Ne zna se koliko je Egipćana znalo pisati. Broj je vjerojatno bio vrlo malen i uključivao je jako malo žena jer su škole bile otvorene jedino za dječake. U Egiptu su se školovali samo dječaci iz bogatih obitelji. Obrazovali su se od 4. godine. Prije nego što je dijete počelo ići u školu, njegov otac je unaprijed odredio koje će mu biti zanimanje. Egipćani su na taj način bili vrlo praktičan narod. Djeca su učila samo ono što im je bilo potrebno za buduće zanimanje (Chrisp, 2003,20-21).

Grčka: Sparta i Atena

Grčka se smatra izvorištem europske kulture i civilizacije, a njena povijest obuhvaća razdoblje od pet tisuća godina. Svijet starih Grka prostirao se daleko izvan granica današnje Grčke te je uključivao cjelokupno Egejsko otočje i gradove na obali današnje Turske, s kolonijama koje su se prostirale od zapadnog Sredozemlja do Crnog mora. Grci su utemeljitelji svih grana znanosti i umjetnosti, čiji su duh, način mišljenja, filozofska misao, književnost i umjetnost utjecali na učene ljude Europe (Pleše, 1978,49).

Za ilustraciju odgoja u robovlasničkom društvenom uređenju u staroj Grčkoj obično se navode kao primjeri primitivan ili već čvrsto organiziran odgoj u staroj Sparti i razvijen odgojno-obrazovni sustav u staroj Ateni (Skupina autora, 1968,447). Razlog tomu je što iz tzv. homerskog perioda nema pouzdanih podataka o odgoju i obrazovanju. Sparta i Atena nisu bile prostorno udaljene jedna od druge, ali su njihove geografske, ekonomske, političke, društvene i kulturne prilike bile vrlo različite (Stevanović, 1997,55).

Sparta

Sparta, zvana također Lakedemon, nastala je ujedinjenjem nekoliko sela na poluotoku Peloponezu, koje su kasnije osvojili Dorani. Društvena organizacija Sparte zasnivala se na neograničenoj vlasti Dorana i njihovih potomaka, zvanih Spartijati, nad Helotima i Perijecima, trgovcima, obrtnicima i poljodjelcima koji su osobno bili slobodni, ali politički posve bespravni. Spartijati su, iako su činili samo desetinu stanovništva, vladali vrlo dugo. Njihova je snaga proizlazila iz željezne discipline kojoj su bili podvrgnuti od prvog do posljednjeg građana. Od sedme do dvadesete godine Spartanci su, kako bi postali odlični borci, bili primorani držati se strahovito krute discipline (Barsotti, 2004,15).

Obrazovanje je bilo organizirano samo za pripadnike gornjeg, aristokratskog sloja spartanskog društva (Spartijati) koji je vladao znatno većim brojem državnih robova (Heloti i Perijeci). Zbog takve strukture društva spartanski se obrazovni sustav sastojao od pripremanja muške i ženske omaldine za potrebe rata i obrane od ustanka robova. Obrazovanje je imalo vojnički karakter (Franković i dr., 1963, 929).

U Sparti je obrazovanje bilo potpuno pod državnom vlašću. Obrazovanje je bilo vojničko. Do sedme godine dijete se odgajalo kod kuće. Sa sedmom godinom dječaci bi ušli u javne obrazovne ustanove i počelo bi državno obrazovanje koje je trajalo do osamnaeste godine. Obrazovanje djevojaka je bilo također javno i pod državnim nadzorom. Država je smatrala obrazovanje vrlo važnim društvenim pitanjem pošto se za njega brinula zakonima. Zato već u Sparti nalazimo prve javne obrazovne zavode (Žlebnik, 1970,15-16.).

Do sedme godine života djeca su se odgajala u obitelji, a poslije su dječaci živjeli u posebnim logorima pod nadzorom pedonoma. Tu su dobivali sustavni odgoj i navikavali su se na uvjete surovog vojničkog života. Bili su podjeljeni na 3 grupe (7 do 12, 12 do 15, 15 do 18 godina) kojima su na čelu bili najbolji mladići. Fizički odgoj nadopunjavao se pjevanjem junačkih pjesama (Homerovi epovi i dr.) uz pratnju lire te izvođenjem ratničkih i religijskih plesova. Svi odrasli slobodni građani su imali pravo utjecati na odgoj omladine, podučavati je i kažnjavati pa su često dolazili u logor razgovarati s mladićima o političkim temama. Moralni odgoj se sastojao od privikavanja na slijepu poslušnost, razvijanja borbenog duha, hrabrosti, okrutnosti. Govorništvo nisu cijenili već se naprotiv pazilo na kratkoću izražavanja. S navršenih 18 godina mladići su postajali efebi i vršili su vojnu službu. Tek u 30. godini smjeli su osnovati obitelj. Obrazovanje djevojaka je bilo, također, jednostavno i strogo. I one su se bavile gimnastikom, ali su živjele u obitelji. Glavni zadatak im je bio rađati zdravu djecu (Fraković i dr., 1963, 930).

Atena

Atena je imala puno drukčiju povijest. Njezino se stanovništvo razvilo iz ujedinjenja autohtonih naroda, odnosno starosjedilaca, s ljudima koji su se kasnije postupno doseljavali na njezine prostore. Njihov je suživot stoga bio vrlo miroljubiv, bez neprestanih napetosti i sukoba kakvi su se događali u Sparti (Barsotti, 2004,15). Navodno je Atenu tijekom XII. stoljeća prije Krista osnovao Tezej. Taj je junak okupio dvanaest atičkih gradskih zajednica u jedan jedini grad – državu (Regulier, 2005,78).

Dok je Sparta bila vojnička država, Atena je bila trgovačka. Zanimljivo je da su Atenjani djeci već u predškolsko doba posvećivali ozbiljnu i mnogostranu pažnju u pogledu obrazovanja. Djeca su se do sedme godine školovala kod kuće. Obrazovali su ih robovi. Djevojčice su i poslije navršene sedme godine ostajale kod kuće gdje su se školovale pod majčinim nadzorom. Dječaci su sa sedmom godinom ulazili u škole i u njima ostajali približno do četrnaeste godine (Žlebnik, 1970,16).

Atenski odgoj je bio slobodniji i raznolikiji od spartanskog odgoja. Slobodni građani Atene su se bavili poljoprivredom, zanatima i trgovinom, a politički je život bio mnogo složeniji nego u Sparti te je građanima bio potreban odgoj harmonijski razvijenijih ličnosti koje će moći utjecati na javni život u uvjetima robovlasničke demokracije (vidjeti Prilog 2 i 3, 57). Zahvaljujući bogatstvu Periklova doba (V. stoljeće pr. Kr.) Atena je postigla visok stupanj kulturnog života. Atenska vladajuća klasa je svojom arhitekturom, ilirikom i dramskom poezijom, filozofijom i političkom vještinom prednjačila u cijeloj Grčkoj. Odgoj u Ateni nije bio u rukama države, već je država samo utjecala na opći smjer odgoja nadzorom nad privatnim školama i izgradnjom palestra, gimnazija i drugih javnih zgrada za fizički i glazbeni odgoj svih građana (osim robova) (Franković i dr., 1963, 66).

Postojalo je nekoliko vrsta škola u to vrijeme. Dječaci su sa sedam godina ulazili u škole *gramatista i kitarista*. Te su škole bile odvojene i dječaci su posjećivali obje, ali najprije školu gramatista. U školi gramatista učili su čitati, pisati i računati. Nastava nije bila kolektivna, nego pojedinačna. U školi kitarista dječaci su učili svirati liru i kitaru (Žlebnik, 1970,16). U školama gramatista i kitarista nije bilo državnog plana ni programa pa je sve bilo ostavljeno privatnoj inicijativi i tradiciji. No, postojale su zakonske odredbe koje su određivale neke crte školske organizacije, kao naprimjer da škole moraju biti zatvorene od zalaska do izlaska sunca, što opet ne znači da je školski dan toliko trajao (Zaninović, 1988,22).

Zatim su postojale *palestre* u kojima su trinaestogodišnji dječaci počeli svoje tjelesno obrazovanje na što ukazuje i sam naziv škole (palestra doslovno znači škola borbe). Tjelesno je obrazovanje uključivalo razvijanje tjelesne ljepote, snage i gipkosti.

Dok je jedan dio omladine svoje školovanje završio s palestrom, najbogatiji roditelji su svoje sinove slali u *„gimnazije“*. Te škole je djelomično potpomagala država.

Atenski mladići od 18. do 20. godine su bili primani u zajednicu *efeba*, slično kao u Sparti, da dobiju vojno obrazovanje (Žlebnik, 1970,18).

U Ateni su škole gramatista i kitarista bile privatne, a palestre i gimnazije javne ustanove (Zaninović, 1988,24).Velik broj djece slobodnih ljudi nije pohađao školu jer se za školu plaćala školarina. Zato je atenska vladajuća klasa djeci demosa (slobodnih ljudi) preporučivala zanatsku obuku.

Cilj atenskog odgoja je bio kalokagatia (jedinstvo ljepote i dobrote). Iz toga su se izvodili svi nastavni sadržaji (Stevanović, 1997,56). Atenski odgojni ideal nisu mogli postići svi građani. Siromašni su se morali zadovoljiti nižim stupnjem obrazovanja, ali su se i oni bavili gimnastikom i cijenili su poeziju jer im je to pružao javni život Atene. Oni jedino nisu imali toliko slobodnog vremena kao aristokracija (Franković i dr., 1963, 66).

Visoko školstvo nije bilo institucionalnog karaktera, nego se znanje stjecalo kod poznatih filozofa. Platon je otvorio svoju akademiju, a Aristotel peripateičku visoku školu – licej gdje se izučavala filozofija, politika, etika, estetika, logika i prirodne znanosti. Takve škole su osnivali predstavnici raznih shvaćanja u Ateni (pitagorejci, stoičari). Sve ove grčke škole bit će začetci visokog obrazovanja, tisuće godina kasnije, u zapadnoj Europi (Stevanović, 1997,56).

Zajedničko Sparti i Ateni je činjenica da je obrazovanje bilo organizirano samo za djecu robovlasničke klase.

Vrijeme helenizma

U razvoju Grčke, potrebno je spomenuti razdoblje helenizma. U vrijeme Aleksandra Velikog, grčka se kultura sjedinila s orijentalnom kulturom, i ovu sintezu nazivamo helenizmom koje traje od III. st. prije Krista do II. st. poslije Krista. Središte helenizma je bila Aleksandrija, grad koji je podigao Aleksandar Veliki. Potrebno je spomenuti da je u Aleksandriji postojala naučna akademija zvana *Muzej*, koja je bila poznata u svijetu i veoma cijenjena (Žlebnik, 1970,25).

Škole, dotad privatne, za vrijeme helenizma postaju državne ili javne. Mnogi izvori svjedoče o brizi gradskih uprava o školama. U svakoj je školi ustanovljena posebna javna dužnost – staratelja škole, što se smatralo počasnom dužnošću. Osnivao se veći broj škola različitog tipa pa se poboljšava i materijalni položaj učitelja. Pošto je Grčka izgubila samostalnost, efebija – škola grčkog nacionalnog jedinstva – postepeno se mijenja, i umjesto vojničkog, ona sve više dobiva građansko obilježje (Zaninović, 1988,37-38).

Rim

U doba svoje najveće slave Rimsko Carstvo je bilo golema multietnička sila koja se trudila održati na okupu narode različitih rasa i religija (Allan, 2008,25).

Odgoj u starom Rimu se mijenjao sa razvojem ekonomskih i političkih prilika. Razlikujemo tri razdoblja rimske povijesti. Prvo razdoblje je vrijeme rodovskih odnosa (od VIII. stoljeća do VI. stoljeća pr. Krista). Cjelokupno je obrazovanje bilo u suštini obiteljsko (Žlebnik, 1970,26). Djecu su od ranog djetinjstva odgajali da, ovisno o snazi i sposobnostima, sudjeluju u kućnim poslovima, tj. u zemljoradnji.

U rano je republikansko doba, drugo razdoblje, školovanje rimske djece bilo uvelike u rukama roditelja. Katon Stariji je u II. stoljeću pr. Kr. odbio povjeriti djecu svojeg sina naobraženom grčkom robu koji je živio u njegovu domu. Umjesto toga, kako nam govori Plutarh, Katon je sam „učio svojeg sina čitanju, pisanju, pravu, tjelesnom odgoju i različitim vrstama vještina, kao što je bacanje kratkog koplja, borba u oklopu, jahanje, plivanje te kako podnijeti vrućinu i hladnoću“. Takva je osoba također očekivala od svojeg sina da ju slijedi u obavljanju javnih dužnosti, bilo da je riječ o odlasku u hram na promatranje religioznih obreda ili na društvena događanja, uključujući i večernje zabave; čak i u Senat, ako je otac bio član Senata. Poslije su Rimljani povjeravali svoju djecu učiteljima, iako nikad nije postojalo ništa nalik državnom školskom sustavu. Bogate obitelji mogle su zaposliti roba kao privatnog učitelja. Manje imućni roditelji svoju su djecu, bili oni dječaci ili djevojčice, od otprilike njihove sedme godine slali učitelju da nauče čitati, pisati i računati. Ove slabo plaćene osobe držale su satove u vlastitom domu ili su ponekad iznajmljivali štandove na ulici (Allan, 2008,56).

Oko V. stoljeća prije Kr. su se u Rimu pojavile prve osnovne škole koje su bile privatne, vrlo primitivne i malobrojne. Škole su nazivali *ludus*. U njima su nastavni predmeti bili isti kao i u obiteljskom odgoju. Škole nisu gradili već se nastava održavala u nekoj zgradi ili u hodnicima hramova, zbog čega je i bila primitivna (Zaninović, 1988,40).

Rimsko je obrazovanje pretrpjelo prilično izmjena u doba punskih ratova. Utjecaj grčke kulture je porastao, naročito poslije osvajanja Grčke. Zbog potreba za obrazovanjem u Rimu su pored postojećih osnovnih škola nastajale nove škole. Te su se škole zvale gramatičke škole. Djeca imućnih Rimljana učila su u gramatičkim školama latinski i grčki jezik. Takve su škole bile neka vrsta sadašnjih srednjih škola. Gramatičke škole ubrzo nisu više mogle pružiti dovoljno obrazovanja zbog velikog kulturnog

bogatstva na koje je naišla rimska država pa su u Rimu po grčkom ugledu osnovane i govorničke (retorske) škole (Žlebnik, 1970,26 – 27).

Osnovno je školovanje za djevojčice završavalo u dobi od oko jedanaeste godine života. Nakon toga većina djevojčica nastavila je školovanje kod kuće učeći kako voditi kućanstvo – kako kuhati, plesti, tkati, nositi vodu ili, ako su roditelji bili bogati, davati naloge robovima (Allan, 2008,56).

U trećem razdoblju, u doba Carstva, osnovne škole su bile namijenjene širokim slojevima podanika koje je trebalo obrazovati slijepoj poslušnosti. Zato je nastava u ovim školama bila vrlo nepotpuna (Žlebnik, 1970,27). U doba Rimskog Carstva se postavljaju novi zadatci osnovnim školama. One su trebale mase stanovništva odgojiti u podaničkom duhu, vjerne rimskom caru. Privatne škole nisu više odgovarale tim zadacima. Carska vlast nije imala povjerenja u privatne škole. Otuda i zahtjev da škole dođu pod državnu upravu. Organiziranjem inspekcije uvedena je državna kontrola nad školama, a učitelji su bili carski činovnici. Svaki pokušaj osnivanja privatne škole proglašen je zločinom protiv države (Zaninović, 1988,42-43).

U Rimu je u ovo vrijeme bila osnovana i škola sveučilišnog tipa. Zvala se *Atheneum*, a u njoj su se proučavali literatura, retorika, filozofija, pravo, medicina. U rimskim je provincijama porastao broj visokih škola, kao npr. u Ateni (Zaninović, 1988,43).

3.3. Institucionalizacija obrazovanja

3.3.1. Feudalno društvo

Feudalizam, kao posebna društveno-ekonomska tvorevina, obuhvaća doba srednjega vijeka (V. – XVII.st.). Feudalno društvo je staleško društvo. Ono se sastoji iz dvije osnovne klase: feudalaca i kmetova. Feudalna klasa se sastoji iz dva osnovna staleža: duhovnog (svećenstva) i svjetovnog (plemstva). Razlike koje postoje među tim klasama i staležima su se izravno odrazile i u njihovom obrazovanju npr. u pogledu organizacije, metoda, sadržaja i trajanja obrazovanja (Orlović-Potkonjak, 1981,20). Za feudalce rade seljaci – kmetovi, koji bez ikakve imovine i prava rade za svoje feudalne gospodare.

Svaki stalež ima svoj tip odgoja, poseban za svećenstvo, zaseban za plemstvo. Ipak, oba imaju isti klasno-politički karakter: djeca vladajuće klase trebaju biti osposobljena za vladanje, a djeca podčinjene klase da rade za svoje gospodare. Cilj odgoja svjetovnog plemstva bilo je viteštvo (Stevanović, 1997,59). Kmetovi i građani su imali vrlo ograničene mogućnosti za školovanje svoje djece dok su djeca vladajuće feudalne klase (plemstvo i svećenstvo) imala sve tadašnje mogućnosti za odgoj i obrazovanje (Franković i dr., 1963, 382).

Društveno – politički i kulturni potresi su na prijelazu iz starog vijeka u srednji gotovo izbrisali čitavu antičku civilizaciju i zato je sve više došlo do izražaja kršćanstvo (Žlebnik, 1970,33). Kršćanska crkva i svećenici su postali glavna snaga feudalnog društvenog poretka u Europi poslije propasti antičke civilizacije. Oni su preuzeli monopol i nad obrazovanjem. Osnovni zadatak koji su postavili obrazovanju je bio pripremanje svećenika koji bi vladali i držali mase u pokornosti sa kršćanskim dogmama (Orlović-Potkonjak, 1981,20). Kršćanin se također osjećao jedinim kulturnim čovjekom nasuprot onom koji nije bio pobožan. Razumljivo je što su u ovakvim prilikama svećenici, naročito viši, postali nosioci općeg obrazovanja i što su školovanje i obrazovanje postale njihove privilegije (Žlebnik, 1970,33).

Kršćanstvo se pojavilo u vrijeme Rimskog Carstva. Novu religiju su prihvaćali najprije robovi, zatim siromašni stanovnici, a onda i imućniji Rimljani i ostali stanovnici Rimskog Carstva jer ih je privlačila svojim učenjem o jednakosti svih ljudi pred Bogom. Za vladavine cara Konstantina, kršćanstvo je postalo državna religija (Zaninović, 1988,46).

Kršćanstvo je u početku htjelo svojim svetim knjigama zamijeniti cjelokupnu antičku kulturu i civilizaciju koju je smatralo nepobožnom. Međutim, kolikogod je kršćanstvo odbacivalo visoku antičku kulturu, ipak je ona doprinijela društvenom napretku (Žlebnik, 1970,29).

U prvim stoljećima kršćani nisu imali svoje škole pa su njihova djeca posjećivala nepobožne škole, dok su kršćansko vjersko školovanje dobivali u obitelji. Vjeri su ih podučavali roditelji ili domaći učitelji. Kršćanstvo je postepeno preuzimalo, a kasnije i osnivalo škole. Samostani su postajali središta pismenosti i književnosti. Iz njih se širila kultura među europske narode. Najprije su nastale škole za odrasle. Te škole su zvali *katehumena.* U njima su odrasli (katehumeni) pripremani za primanje kršćanske vjere. Postepeno su nastajale i škole za *katehete* (katehetske škole). Pred kraj staroga vijeka svećenici su bili nesumnjivo najobrazovaniji sloj (Žlebnik, 1970,29-30).

Na razvoj srednjovjekovne škole odlučujući utjecaj je imalo kršćanstvo. Kršćanstvo je uvelo pojam demokratizacije škole jer je škola bila dostupna svima, ne samo djeci feudalaca nego i kmetova, koja su usporedno s djecom svojih gospodara mogla pohađati samostanske i župne škole. Kmetska djeca su mogla besplatno pohađati samo crkvene škole i spremati se za svećenički poziv jer su se ostale vrste škola plaćale, a to je onda mijenjalo njihovu socijalni pripadnost (Stevanović, 1997,59).

U feudalnom društvu svaki stalež je imao svoj tip odgoja (Pataki, 1956,11). Prve škole u srednjem vijeku su bile crkvene, a osnivala ih je crkva. Crkva je bila prva koja se zanimala za školstvo jer joj je bilo potrebno niže i više svećenstvo. Svećenstvo je imalo zadatak odgojiti narod u duhu kršćanstva i kršćanskih vrlina te prije svega, u poslušnosti i odanosti Božjoj volji. Te škole su neposredno pripremale učenike za profesionalni svećenički rad.

Bilo je više vrsta crkvenih škola. One su bile podijeljene na samostanske, katedralne i župne škole. Škole su bile različito organizirane i imale su razne svrhe. Najbolje su bile organizirane samostanske i katedralne škole. Stolne (katedralne) i samostanske su škole imale za zadatak obrazovanje viših svećenika, dok su škole u župama obrazovale niže svećenstvo i pomoćno crkveno osoblje, u prvom redu crkvene pjevače.

Samostanske su se škole dijelile na unutarnje i vanjske. Cilj unutarnjih škola je bio školovanje dječaka za redovnike, dok su u vanjske škole također primali omladinu koja bi se kasnije odlučila za neko drugo zvanje. Samostanske su škole raspolagale s više

knjiga nego ostale škole i zato je nastava u tim školama bila bolje organizirana. Postojali su i ženski samostani koji su imali zasebne škole za djevojčice.

Katedralne škole (stolne škole) bile su uređene slično samostanskim školama. Nalazile su se u crkvenim središtima. Nastava u tim školama je bila na prilično visokom stupnju.

U župnim školama su se školovali dječaci iz župa. One su bile slabo organizirane. Župnici u selima su okupljali seljačku djecu nedjeljom u crkvi i učili ih crkveno pjevanje, vjeronauk i nešto čitati i pisati (Žlebnik, 1970,34 – 35).

Ove vrste škola su bile jedine školske institucije koje će postojati više stoljeća, točnije od VI. do X. stoljeća (Pataki, 1956,20). Iz početka, do XII. stoljeća, vitezovima nije bila potrebna pismenost. Mnogi su carevi bili nepismeni. Poslije su pojedina plemićka djeca polazila crkvene škole kao vanjski učenici, a na dvorovima krupnih feudalaca osnivaju se tzv. dvorske škole.

3.3.2. Građansko društvo

Kmetovi nisu bili obuhvaćeni nikakvim javno organiziranim obrazovanjem, ukoliko se izuzmu propovijedi koje su slušali nedjeljom u crkvi. Njihovo se obrazovanje ostvarivalo neposredno u obitelji i u radu koji su svi članovi obitelji morali obavljati za svoga gospodara (Orlović-Potkonjak, 1981,21).

U XII. i XIII. stoljeću se razvijaju zanati i trgovina, što pridonosi razvoju i jačanju gradova-država. Gradovi-države s vremenom postaju samoupravne jedinice. U uvjetima razvoja trgovine i zanatstva jačaju gradske uprave – magistrati. Crkvene škole, dotad jedine, svojim sadržajem i latinskim jezikom nisu više bile dovoljne (Zaninović, 1988,61). Djeca gradskog stanovništva, zanatlija i trgovaca, dobivala su u početku oskudno obrazovanje. Pojedinci su polazili župne i samostanske škole (kao vanjski učenici), a kad je građanstvo ekonomski ojačalo, počeli su cehovi osnivati cehovske škole, trgovački savezi trgovačke škole, a gradske uprave tzv. magistratske škole (Pataki, 1956,12). To još nisu bile masovne škole, ali su bile jedine u kojima se podučavao malen broj mladeži. Obrazovanje se u tim školama provodilo u procesu rada s minimalno intelektualnih aktivnosti i sadržaja i nisu bile pod strogim utjecajem Crkve (Milat, 2005, 76).

U školama cehova, gildi i u gradskim školama se plaćala školarina. Cehovi, gilde, a kasnije gradske uprave su gradili školske zgrade. Osnivanje cehova, gildi i gradskih uprava u to je vrijeme bio velik napredak jer se rušio crkveni monopol na školstvo. Stoga je Crkva, uočivši da joj utjecaj na školstvo izmiče, započela borbu protiv novih škola. Nastaju sukobi. Unatoč tome, novi tip gradskih škola sve se više razvijao i usavršavao. U XV. stoljeću su se u gotovo svim većim gradovima Zapadne Europe osnivale gradske škole koje su pohađala djeca građana. U nekim je gradovima bilo više gradskih škola ovisno o ekonomskoj moći gradskih uprava i građana. U XIII. se stoljeću, a i poslije, u gradovima-državama Zapadne Europe, osim cehovskih, gildskih i gradskih škola, počinju osnivati i privatne škole za dječake, ali i za djevojčice, što je za ono vrijeme bila novost. U škole se sve više uvodi nastava na materinskom jeziku (Zaninović, 1988,61).

Velika novost koja se javlja u XII. stoljeću su sveučilišta. Na postanak sveučilišta, odnosno na potrebu za što većim i dubljim znanjem i obrazovanjem, utjecao je tadašnji ekonomski razvitak tj. jačanje građanskog staleža (trgovaca, zanatlija) te porast gradova. Pored toga vodila se borba svjetovnih vladara protiv papa i došlo je do napretka cjelokupne kulture. Zbog većih je potreba za obrazovanjem porastao broj viših škola, koje su bile pristupačne i slušateljima iz drugih gradova.

U prvoj polovici XII. stoljeća takve su više škole bile naročito poznate u Parizu (filozofsko – teološka škola), u Bologni (pravo) i u Salernu (medicina). Iz tih škola su se razvili najstarija europska sveučilišta (Žlebnik, 1970,38).

Prva srednjovjekovna sveučilišta nije osnivala crkva već znanstvenici, gradske uprave i stanovnici zainteresirani za razvitak nauke. Sveučilišta su bila samoupravne, tj. autonomne organizacije odnosno bili su nezavisni od gradske uprave i Crkve. Razvitak srednjovjekovnih sveučilišta je bio uvjetovan razvitkom gradova koji su ubrzo postali zanatski, trgovački i kulturni centri. Osnivanje sveučilišta je ugrozilo monopol Crkve nad školstvom toga vremena pa je Crkva pokušala podčiniti autonomna sveučilišta. Kada joj to nije uspjelo, počela je osnivati svoja, crkvena sveučilišta želeći ponovo zavladati naukom (Zaninović, 1988,59).

To je bio znak da se u krilu feudalnog društva ekonomski razvila i došla do svijesti o svojim posebnim interesima nova klasa, građani. Građanstvo je vodilo borbu za političku vlast napadajući najprije ideološki oslonac feudalnog društva i najkrupnijeg feudalca – Katoličku crkvu (Pataki, 1956,12). Građanska klasa, koja postaje sve moćnija u političkoj borbi protiv feudalnog uređenja, traži i odvajanje škole od utjecaja Crkve. Traži oslobođenje kmetova i jednako pravo obrazovanja za sve (dakako u skladu sa svojim klasnim interesima i potrebom za radnom snagom). To su začetci masovnog školovanja i osposobljavanja (Milat, 2005, 76).

Škole koje su dosad spomenute, osobito one iz vremena robovlasničkog i feudalnog društva, bile su namijenjene isključivo djeci iz povlaštenih obitelji. Malog napretka je bilo u XII. stoljeću kada nastaju škole namijenjene novom sloju društva, građanima. Školarina se i dalje plaćala tako da nije bila otvorena za onaj najniži sloj, odnosno za seljake. Dalji razvoj školstva i pedagogije u feudalizmu vezan je uz borbu građanstva za dobivanje političkih prava, za rušenje feudalizma i preuzimanje vlasti (Pataki, 1956,12).

Prve klice razvoja masovnih osnovnih škola se javljaju u vrijeme reformacije, točnije u XVI. stoljeću. Reformacija je vjerski oblik socijalnog otpora seljaka, zanatlija i trgovaca protiv feudalnog gospodstva Katoličke crkve i protiv feudalizma uopće. Ona je snažno utjecala na razvoj školstva. Marthin Luther, začetnik reformacije, i njegovi pogledi na školovanje i obrazovanje karakteristični su za reformacijsku pedagogiju. On je smatrao da ako se želi provesti reforma Crkve, onda je najprije potrebna reforma obrazovanja. Svaki kršćanin treba sam proučavati Sveto pismo te je neophodno da ga može sam i čitati, a za tu je svrhu potrebna školska obveza. Martin Luther je u početku

tražio osnovnu pismenost bez obzira na stalež i spol. Protestantima su škole bile potrebne i za neposredno širenje i proučavanje njihove vjere i zato su protestantske škole bile u tijesnoj vezi s protestantskom crkvom. Martin Luther je zahtijevao od roditelja da šalju u školu djecu sa šest ili sedam godina. Ovim zahtjevom Luther se prilično približio zamisli osnovne škole, iako to nije bila prava osnovna škola (Žlebnik, 1970,46-48).

Nasuprot reformaciji, koja se snažno ukorijenila u cjelokupnom obrazovanju XVI. stoljeća, odjeknula je protureformacija, njena reakcija u obliku jezuitskog reda. Reformacija se zalagala za siromašne dok je protureformacija u svoje škole najradije primala djecu iz vladajućih slojeva. Oni su uredili svoje škole u obliku internata**,** novost u to vrijeme. Time su djecu na najsigurniji način odvojili od okoline i tako su ih lako potpuno podredili sebi. U svoje su škole najradije primali djecu iz vladajućih slojeva (Žlebnik, 1970,50-51).

Razdoblje XVII. i XVIII. stoljeća puno je unutrašnjih napetosti. U to doba dolaze do izražaja kapitalistički odnosi, dok u zapadnoj Europi, poslije teških revolucionarnih sukoba sa feudalizmom, dolazi do izražaja građanstvo koj postaje vodeća društvena snaga. Pobjeda građanstva je zavisna od ekonomskog razvoja i zato se građanski preporod ne događa u svim zemljama u isto vrijeme, a ni svuda podjednako, s obzirom na odnose pobjedničkog građanstva prema plemstvu. U otporu protiv feudalizma rodila se nova građanska kultura. Mijenjala se dakle cjelokupna društvena svijest, mijenjala se nauka, filozofija, umjetnost, mijenjali su se moralni, pravni, socijalni i politički pogledi, a i samo područje religije zahvatio je novi duh. Preporod društvene svijesti, pokrenut humanizmom, nastavljao se u novim oblicima i novim sadržajem (Žlebnik, 1970,54-55).

3.3.3. Kapitalističko društvo

Otkriće vodene pare i električne energije za pokretanje strojeva su bili preduvjeti za procvat industrije i trgovine, tj. za širenje industrijalizacije (Filipović, 1989,247). Industrijsko društvo je razdoblje modernizacije procesa. Broj stanovnika je rastao, trebalo je više proizvoditi, ali manufaktura nije bila dovoljno brza i učinkovita. Došlo je do zamjene ručnog rada radom strojeva. Industrijska je revolucija utjecala i na ljudsko društvo. Javljaju se novi slojevi društva – kapitalisti i radništvo. Kapitalizam, s kojim počinje era razvoja industrijskog društva, pokazuje veliku sposobnost stvaranja materijalnog bogatstva u tada nepojmljivim razmjerima. U vremenu nakon industrijske revolucije dolazi do spoja nauke i rada (Filipović, 1989, 263).

Veliko postignuće u ovom razdoblju je uspostava osnovne škole, koja je dotad postala društvena institucija. U nekim se zemljama uvelo obavezno osnovno obrazovanje koje je organizirala država; iz staleške škole (crkvene i gradske) je izrastao sustav srednjih škola, a glavno je mjesto dobila realna gimnazija, nasuprot klasičnoj; napustilo se individualno poučavanje koje je postojalo u dotadašnjem obrazovanju i prešlo se na razredno-satni sustav nastave. Osnovna škola je dobila dvojaku ulogu. Trebala je omogućiti radnicima stjecanje osnovnih znanja koja su im bila potrebna za proizvodnju, a ujedno je bila priprema za srednju školu. Srednja škola je trebala pripremiti tehničare za rad u proizvodnji, ali i omogućiti djeci viših slojeva odlazak na sveučilište. Realne gimnazije i građanske škole su trebale osposobljavati omladinu za razna zanimanja u industriji i trgovini i za svakodnevni život. Pojavio se zahtjev za svestranim razvojem ličnosti, uključujući radno i intelektualno obrazovanje (Pariška komuna). Nastava se počela izvoditi na narodnom jeziku umjesto na latinskom, uspostavila se jednakost između muškaraca i žena po pitanju obrazovanja te se kao novina uvelo predškolsko obrazovanje i obrazovanje odraslih. Razvoj industrije je zahtijevao ne samo pojavu novih znanja, inovacije i njihovu prikladnu primjenu u svijetu rada nego i spremnost da se ta nova znanstvena i tehnološka postignuća prenesu na mlade ljude i da ih oni potom stvaralački primjenjuju (Filipović, 1989,267-268).

Obrazovni ideal „industrijalizacije“ su bile industrijske škole koje su nastajale usporedno s industrijalizacijom. Marljivost, proizvodnost, rad, dar snalaženja, vještina, štedljivost su bile sposobnosti, koje su kao ideal podjednako vrijedile za građanstvo, seljačku djecu i za „sirote“ bez zemlje. Na mnogim su mjestima bile utemeljene industrijske škole. One su predenje, kukičanje i pletenje kod djece – što se moglo

gospodarski iskorištavati – dakle dječji rad – povezivale s nastavom u srednjoj školi (Gudjons, 1994, 71).

Prosvjetitelji (ideolozi revolucionarnog građanstva u XVII. i XVIII. stoljeću) vodili su borbu za sustav odgoja i obrazovanja koji će odgovarati potrebama kapitalističkog načina proizvodnje. Taj je sustav trebao omogućiti djeci građanstva da se osposobe za rukovođenje privrede i države, a djeci širih slojeva naroda dati bolje osnovno obrazovanje za rad u tvornicama (Pataki, 1956,13).

U XVII. st. se sa svojim pedagoškim idejama javio Jan Amos Komensky. Komensky je tražio opće, besplatno i jedinstveno školovanje, čvrstu organizaciju nastavnog rada, da se djeca putem škole osposobljavaju za život i rad, bez obzira živjela na selu, bavila se nekim zanatom, činovničkim poslovima ili svećenstvom. Ovakvo učenje je odgovaralo interesima kapitalista. Zato su se ideje ovog pedagoškog mislioca i humanista brzo proširile po cijeloj Europi. Na njima je zasnovan školski sustav u mnogim zemljama i način školske organizacije rada. Zahvaljujući Komenskom, obrazovanje i otvaranje škola javlja se kao veliki društveni i pedagoški pokret te svojevrsna revolucija u odgoju (Stevanović, 1997, 64).

Građanstvo je došavši na vlast počelo izgrađivati novi sustav odgoja i obrazovanja. Započeti proces pretvaranja škola u državne građanske institucije sve je ubrzanije tekao u mnogim europskim zemljama. Taj proces se sa osnovnih škola prenosio na srednje obrazovanje pa čak i na sveučilišta. Ipak, jednakost i besplatnost obrazovanja kao i obrazovanje za sve ostajale su samo prazne fraze. Građanstvo je pazilo na svoj interes i pritom je zaboravilo da je govorilo o pravu svih ljudi na jednako obrazovanje. Svi ljudi su po zakonu dobili pravo na obrazovanje, ali se u stvarnosti nisu njime mogli koristiti. Za školovanje je bio potreban novac (Stevanović, 1997,63).

Imućna klasa je slala svoju djecu u sve pa i najviše škole, dok su siromašni ostajali bez škole ili su mogu postići samo niže stupnjeve obrazovanja (Franković i dr., 1963, 382). Kapitalističko je društvo za svoju djecu otvaralo u gradovima sve više srednjih i visokih škola: klasične gimnazije, realne gimnazije, niže, srednje i visoke stručne škole i sveučilišta (Pataki, 1956,13). Kapitalisti su za djecu radnika, seljaka i siromašnih zanatlija otvarali takav tip škola koje su ih pripremale isključivo za proizvodnju, rad na strojevima, rad u tvornicama te za razne uslužne djelatnosti.

Razvitak ekonomskog, političkog, socijalnog i kulturnog života u kapitalističkom društvu je imao za posljedicu nagli razvitak školstva. Rastao je broj škola i otvarale su se škole različitih vrsta i stupnjeva. S porastom škola mreža školstva je postala sve veća i

raznovrsnija. Vladajuća klasa, koja je i gospodar škole, radi vlastitih interesa otvara škole koje su u prvom redu elementarne: osnovne, pučke (narodne). Ona je bila primorana protiv volje činiti ustupke u pogledu školovanja djece podčinjene klase. Obavezno školovanje nije bilo karakteristika velikodušnosti vladara. Ono je gledajući sa stajališta vladajuće klase bilo proračunat pothvat. Nepismeni, neobrazovni ljudi nisu mogli korisno poslužiti u kapitalističkoj proizvodnji (Pataki, 1956,44-45).

Sve intenzivniji razvoj znanosti, tehnike, tehnologije i proizvodnje je zahtijevao zapošljavanje sve „pismenijih“ radnika s više znanja i vještina. Otvarale su se obvezatne pučke škole, masovne niže stručne (obrtničke) škole koje su bile namijenjene radničkoj djeci. Istodobno su se razvijale i općeobrazovne škole (klasične i realne gimnazije), više i visoke škole, sveučilišta. Te su škole bile namijenjene djeci povlaštenih slojeva. Pučke – osnovne škole – su bile namijenjene svima i bile su besplatne. Zanatske škole u kojima se osposobljavalo radništvo za fizički rad u proizvodnji su također bile besplatne. Sve ostale škole, opće i stručne, su se bez obzira na razinu obrazovanja plaćale. Kapitalisti su učinili još jednu „uslugu“ proletarijatu. U utrci za što većom zaradom, kapitalisti su u tvornički rad uključivali i djecu radništva mlađu od devet godina, kojima su uz rad u proizvodnji „omogućili“ i pohađanje obrtničke škole. Obrazovanje je postalo masovno, ali je „postojalo 'obrazovanje' za 'obrazovane' (gimnazija, sveučilište) i 'obrazovanje' za 'neobrazovane' pučka škola, stručna škola“ (Milat, 2005, 76-77).

Tijekom XVII. i XVIII. stoljeća gramatička škola je predstavljala glavni tip srednje škole. Utjecaji Crkve i religije su i dalje bili veliki i oni su se protivili svakoj promjeni koja bi mogla nauditi njihovoj prevlasti nad obrazovanjem, no to se s vremenom mijenjalo.

Tek početkom XX. stoljeća je nastala radna škola kao novi tip škole, najprije u Njemačkoj, a kasnije i u drugim zemljama – posebno u Europi i Americi. Bila je karakteristična po tome što je u svom nastavnom planu i programu imala ručni rad kao poseban nastavni predmet, ali i kao princip u svim ostalim nastavnim predmetima. To je bio početak masovnog uvođenja školskih radionica, ali je ujedno označavao početak posebnog osposobljavanja stručnih učitelja – nastavnika praktične nastave. Iako su radne škole bile namijenjene prvenstveno radničkoj djeci, te su škole postale masovne i obuhvaćale su većinu školske populacije (Milat, 2005, 76-77).

3.3.3. A Sedamnaesto i osamnaesto stoljeće:

Njemačka

Što se tiče Njemačke i obrazovanja, poticaj za osnivanje novih škola prešlo je na državu, ali je država još uvijek nadzor ostavljala svećenstvu. Broj škola je u to doba znatno porastao jer su građanstvu bili potrebni obrazovani ljudi u sve većem broju. Škole su bile podijeljene prema vjeroispovijestima. Za razvoj njemačkog školstva je bila važna protestantska vjerska sekta pijetista. Pijetisti su se, prije svega, brinuli o obrazovanju siromašne i napuštene djece. Postojale su škole za siromašnu djecu, škole za djecu plemića, latinska škola, sjemeništa za učitelje srednjih i učiteljskih škola te školski zavod za djevojke uglednih staleža.

Neke promjene doživjela je i njemačka srednja škola koja je u to vrijeme bila izrazito klasična (učilo se prije svega latinski i grčki jezik). U školi je bilo uvedeni samo nekoliko novih predmeta, kao što je matematika. Početkom XVIII. stoljeća pojavile su se nove vrste srednjih i viših osnovnih škola: realke i građanske škole. U realci se učilo matematiku, osnovne stvari iz fizike, mehanike i drugo. Latinski jezik u realci više nije postojao. Ova je srednja škola imala za cilj osposobiti omladinu za svakodnevni život. Industrija i trgovina su se razvijale kao i život u gradovima i sve je to zahtijevalo drukčije obrazovanje nego što ga je davala klasična gimnazija.

U drugoj polovici XVII. i na početku XVIII. stoljeća u Njemačkoj su se osim gimnazija pojavile i viteške akademije. One su bile za plemićku omladinu koja se osposobljavala za službu na dvoru ili za višu vojničku i civilnu službu (Zaninović, 1988,105-106).

Značajno je i utemeljenje prve realne škole (1747. u Berlinu) te prvih strukovnih škola (građevinske škole, trgovačke škole, umjetničke akademije, a također i tehničke visoke škole) sredinom XVIII. stoljeća. Realke su značile napredak u razvoju školstva. Međutim, ta vrsta škola se sasvim polako afirmirala, jer je Njemačka u kulturnom i ekonomskom smislu bila prilično zaostala zemlja (Žlebnik, 1970,83-88).

Austrija

U Austriji se stanje osnovnog školstva popravilo za vrijeme vladavine Marije Terezije i Josipa II. Godine 1774. izašla je „Opća školska naredba za normalke, glavne škole i trivijalke u svim carsko-kraljevskim nasljednim zemljama“ od Johann Ignaz von Felbigera. Odredbom je bilo uvedeno obavezno pohađanje škole s navršenih šest godina. Glavne ustanove tog školskog reda su bile: trivijalne škole, glavne škole i

normalne(uzorne) škole. Trivijalne škole su se organizirale u svakom manjem mjestu, trgovištu i župi. Glavne škole su se osnivale u svakom okružnom gradu. U njima se učilo latinski jezik, geometrija, poljsko gospodarstvo i dr. Normalne škole su se osnivale u glavnim gradovima i pokrajinama. U tim školama su se pojedinci pripremali za učiteljski rad, upućivali su se u to zvanje, upoznavali su metode obučavanja, itd.

Bio je uveden i državni nadzor nad školama. Trivijalne škole je izravno nadzirao župnik i jedan svjetovni mjesni školski nadzornik, a normalke i glavne škole je nadzirao ravnatelj škole. Najviša školska uprava se povjeravala vrhovnom školskom ravnateljstvu u Beču (Zaninović, 1988, 107).

Velika Britanija

U Engleskoj su osnovno školstvo organizirali crkveni redovi. Metodisti su u XVIII. stoljeću otvorili velik broj nedjeljnih škola u kojima su djeca nižih slojeva stjecala osnovnu pismenost i najnužnija znanja. Osim osnovnih škola počele su se osnivati i privatne škole (Zaninović, 1988, 108). U Engleskoj su se najrasprostranjenije srednje škole zvale javne gramatičke škole, ali one nisu bile državne. Glavni predmeti su u tim školama bili latinski i grčki jezik. Građanstvo je počelo s reformom školstva jer nije bilo zadovoljno s ovim školama. Plod te reforme bile su akademije u kojima su djeca pored klasičnih jezika učila i realne predmete. Te su škole bile internatski uređene (Žlebnik, 1970,87).

Francuska

Revolucionarno građanstvo je provelo dublji zahvat u školstvo. To se dogodilo u vrijeme građanske revolucije u Francuskoj koja je bila rezultat svih naprednih ideja koje su se javile još u vrijeme renesanse (Vrcelj, 2000,38). Od značaja je bila *Deklaracija o pravima čovjeka* u kojoj je bilo istaknuto pravo svakog čovjeka na obrazovanje kao osnovno prirodno pravo (Vrcelj, 2000,39).

Obrazovanje je neposredno prije revolucije bilo vrlo nepotpuno i većinom pod nadzorom katoličkog klera. Nakon protjerivanja jezuita sve je više jačala ideja da je nastava nacionalna stvar i da državi pripada glavni zadatak u obrazovanju. Cjelokupno obrazovanje je bilo potrebno reorganizirati na način da se odgovori novoj socijalnoj ulozi, a tome je obrazovanju prije svega bilo stalo do obrazovanja građana slobodne demokracije. Najdemokratskije planove za organizaciju školstva su predlagali Condorcet, Le Pelletier i Lavoisier.

Žirondist Condorcet je tražio opću školsku obavezu i besplatnu nastavu u školama svih razina. Njegov školski sustav je predlagao:

1. osnovnu školu koja je trebala biti obvezna za svu djecu, bez obzira na spol i bez obzira na stalež roditelja;
2. produžne škole koje je trebalo podjednako osnivati u svakom gradu koji ima najmanje četiri tisuće stanovnika. Nastava u njima je trebala nadopuniti opće osnovno školsko obrazovanje.
3. institute (srednje škole) – po jedan u svakom departmanu. Te su škole trebale dati dobro i produbljeno obrazovanje i nisu trebale biti korisne samo za određenu struku i na kraju
4. liceje – visoke škole kojih je u Francuskoj trebalo biti deset.

Poslije plana žirondista, planove su sastavili jakobinci i to na osnovu Le Pelletier prijedloga. Le Pelletier je predlagao da se osnuju domovi nacionalnog školovanja u kojima će se obrazovati djeca od 5. do 15. godine. Sva djeca su trebala živjeti pod jednakim okolnostima i imati jednake uvjete obrazovanja (Žlebnik, 1970,91-93). Le Pelletier je također zahtijevao unošenje prirodnih nauka u obrazovanje, radno obrazovanje, upoznavanje djece s korisnim zanimanjima i da se škola odvoji od crkve.

To su tada bile radikalne ideje o obrazovanju i školi koje nisu ostvarene tada nego mnogo kasnije. Napoleon je te progresivne ideje francuske građanske revolucije odbacio kasnije zakonom o podržavljenju školstva.

3.3.3.B Devetnaesto stoljeće

Industrijska je revolucija, krajem XVIII. i početkom XIX. stoljeća utjecala na školstvo i obrazovanje u građanskim zemljama. Revolucija je uzrokovala da država počne postepeno preuzimati stvarnu brigu o školovanju djece najširih radnih masa. To je bilo učinjeno iz objektivnih razloga. Rad na strojevima je tražio pismenog i obrazovanog radnika jer je od toga direktno zavisila proizvodnost rada, odnosno zarada koju je ostvarivalo građanstvo.

Relativno brza industrijalizacija je povećavala bogatstvo i moć građanstva. Zato je građanstvo bilo spremno na odlučan sukob s feudalnim snagama. Došlo je do buđenja radničke klase. Pojava nove društvene snage je omogućila dolazak do izražaja novih pogleda na povijest, preporod, društvo i mišljenje (Žlebnik, 1970,99).

Vrste škola:

Njemačka

Industrijska je revolucija u Njemačkoj uzrokovala nastajanje niza visokih tehničkih škola. Na školstvo je osim industrijske revolucije utjecao i duhovni pokret zvan neohumanizam. Neohumanistički pokret je dao obilježje njemačkoj gimnaziji toga razdoblja, ali su se tragovi tog pokreta osjetili i u osnovnoj školi. Osnovno školstvo je bilo prilično razvijeno u Njemačkoj. Ono je postalo obvezno i pod državom upravom, no osnovna škola i dalje nije bila masovna (Žlebnik, 1970,134). Neohumanizam je nastojao razviti nacionalni duh u dodiru s antičkom kulturom, s kultom čovjeka i s humanošću. To je uspjelo Wilhelmu Humboltu koji je uspio u razdoblju od 1810. – 1812. reformirati njemačke gimnazije koje bi težište jezične nastave usmjerile na proučavanje literature. Humbolt je izradio nastavni plan za gimnazije, koji je služio kao osnova za sadržaj nastavnog rada u gimnazijama kroz čitavo XX. stoljeće. Glavni predmeti su bili: latinski i grčki jezik, njemački jezik i matematika, ali su na vrijednosti dobili i zemljopis, povijest i priroda. Ovo je do tada bio najvažniji događaj u razvoju gimnazija. Gimnazije su prije novog humanizma uglavnom bile stručne škole za učenje latinskog jezika i svoje učenike su osposobljavale za rad u profesijama koje su zahtijevale znanje latinskog. Tek su novim humanizmom gimnazije postale općeobrazovne škole u kojima je izučavanje antičke kulture postalo odgojno sredstvo (Žlebnik, 1970,135-136). Među drugim reformama bilo je uvođenje ispita zrelosti, zvanog matura. Taj ispit je postojao u prvobitnoj zajednici, ali ovdje je imao veći značaj i bio je službenije potkrijepljen. Učenik je morao položiti maturu ako je želio nastaviti školovanje tj. upisati se na sveučilište.

Ekonomski razvoj Njemačke je zahtijevao višu razinu osnovnog školstva i veću diferenciranost između srednjeg i stručnog školstva. Taj su razvoj na području industrije ubrzavali uvođenje moderne tehnike, prijelaz na kapitalističku poljoprivredu i viša poljoprivredna tehnika.

Godine 1892. uvedene su tri vrste srednjih škola: klasična gimnazija s latinskim i grčkim jezikom, realna gimnazija (samo latinski jezik) i viša realka (bez klasičnih jezika). Iz ovih se srednjih škola moglo preći na sveučilište. Počele su se uvoditi još i nepotpune srednje škole iste vrste na kojima je školovanje trajalo šest godina i iz kojih se moglo prelaziti u potpune srednje škole. Ove nepotpune „srednje škole“ trebale su radničkoj omladini pružiti više obrazovanje i u isto je vrijeme odvraćati od školovanja u potpunim srednjim školama. Ženska omladina je također dobila svoju srednju školu. Pred kraj XIX. stoljeća, a još više početkom XX. stoljeća, postojale su takozvane djevojačke srednje škole i desetogodišnji ženski liceji (Žlebnik, 1970,178).

Realna gimnazija se razvila tek u XIX. stoljeću kad se u njemačkim gradovima razvila industrija i tehnika. One su pripremale učenike za različite struke. Realne gimnazije su se dugo vremena borile da budu ravnopravne s ostalim gimnazijama, što je ostvareno tek krajem stoljeća. Iz realnih gimnazija je bio omogućen prijelaz na sveučilište, odnosno na sveučilište koje je odgovaralo tipu realne gimnazije (Žlebnik, 1970,137).

Pred kraj XIX. stoljeća u svim njemačkim državama bila je uvedena osmogodišnja školska obveza. Škole su bile jednim dijelom vjerske, a drugim dijelom mješovite. O njima su se brinule općine koje su se također brinule o pravom srednjem školovanju. Osnovne i više osnovne škole su bile uglavnom namijenjene djeci siromašnijih roditelja, dok su vladajuće klase svoju djecu slale u gimnazijske pripremne razrede ili su ih učili privatno, kod kuće. Siromašnoj djeci su bile namijenjene i produžne škole, koje su se početkom XX. stoljeća snažno razvijale i ponegdje postale obvezne za zanatlijski pomladak (Žlebnik, 1970,178).

Austrija

U Austriji nije bilo tijekom XIX. stoljeća većih promjena. Još uvijek su postojale trivijalke, glavne škole i normalke, samo su promijenile svoje nazive. Trivijalne i glavne škole su se počele nazivati narodnim školama. U većim mjestima su uz osnovne škole osnivane i tro-razredne niže realke koje su ljudi zbog postojanja viših realki nazivali „nesamostalnim“ donjim realkama. One su se postepeno razvile u građanske škole ili u potpune realke. U cjelini je cjelokupno osnovno školstvo ostalo strogo vjersko. Školovanje i dalje nije bilo besplatno. Djevojke su u obrazovanju bile zapostavljene. Za kćerke viših staleža su u gradovima postojale posebne djevojačke škole. Osnovno školstvo nije bilo poboljšano (Žlebnik,1970, 138).

Utjecaj Crkve na školu se i ipak smanjio iako su škole bile izrazito vjerske. Školska uprava je prešla u ruke države i u svim pokrajinama su bili osnovani zemaljski školski savezi kao najviša školska vlast. Vrhovnu vlast je imalo Ministarstvo prosvjete. Pohađanje osnovnih škola i dalje nije bilo obvezno. Državi je bilo mnogo stalo cjelokupno školstvo podrediti svojim ekonomskim i političkim potrebama. Zato je porastao broj srednjih škola, a sveučilišni studij je dostigao višu razinu (Žlebnik, 1970,181).

Velika Britanija

Crkva je u Engleskoj i dalje imala glavnu riječ što se vidi iz primjera da je glavni predmet u osnovnoj školi bilo čitanje Biblije. Za povijest školstva značajni su kveker Lancaster i svećenik Bell. Oni su u svom demokratskom nastojanju otvorili svjetovne neutralne škole u kojima su samo htjeli djecu naučiti čitati Bibliju. Država se nije brinula o školstvu te ono nije imalo nikakve prave materijalne osnove i nije se moglo dobro razvijati. Tek je na zahtjev radnika – čartista, „prvog proletersko – revolucionarnog pokreta“, država počela postepeno davati školstvu materijalnu potporu i zanimati se za njega. Srednje su škole i dalje bile pravo bogataša (Žlebnik, 1970,139-140).

Školstvo je u Engleskoj najkasnije prešlo pod upravu države. U Engleskoj je dosta dugo vladao vrlo jak građanski liberalizam koji je uspijevao zbog velikih privrednih uspjeha, zbog pobjede industrijske revolucije, slobodne trgovine i osvajanja novih tržišta i kolonija. Posljedica svega toga je bilo jačanje radničkog pokreta koji se borio štrajkovima i koji se više organizacijski učvršćivao.

Engleska je bila u zaostatku naspram obrazovanja u europskim državama te se englesko građanstvo osjetilo ugroženim. Posljedica toga je bio politički rast uloge države

na svim područjima društvenog života. Reformama engleskog školstva krajem tridesetih godina XIX. stoljeća doprinijeli su zahtjevi sve značajnijih radničkih organizacija koje su htjele borbom radništvu omogućiti veće obrazovanje, zahtjevi industrijskog građanstva koje nije moglo puno učiniti s nepismenim ljudima u proizvodnji i zatim novi pogledi kapitalista na državnu politiku.

U godinama 1870. do 1880. bili su doneseni zakoni koji su iz temelja izmijenili školstvo. Ovim je zakonima bila uvedena obvezna osnovnoškolska nastava i bila su riješena državno upravna pitanja osnovnog školstva. Osnovna školska nastava je pred kraj XIX. stoljeća postala besplatna. U to vrijeme se i u Engleskoj i Škotskoj otvorio popriličan broj škola za malu djecu, koje su bile neka vrsta zabavišta (za djecu od tri do šest godina). Iz osnovnih škola se moglo prelaziti na razne vrste zanatskih i stručnih škola gdje je učenje trajalo jednu, dvije ili tri godine. Iz viših osnovnih, odnosno centralnih škola djeca su se mogla upisivati na više tehničke tečajeve (Žlebnik, 1970,172-173).

U Engleskoj su, bez obzira na ove promjene, i dalje postojale razlike između školovanja radničke klase i vladajuće klase, odnosno bogatih i siromašnih. Naime, jedna vrsta škola bila je namijenjena radnom narodu, a druga, viša, vladajućoj klasi (srednja škola, univerziteti).

Francuska

Napoleon je do vremena Pariške komune imao veliku ulogu u razvoju školstva. U vrijeme njegovog carstva država je ojačala svoju ulogu u školstvu. Veliku je pažnju Napoleon posvećivao srednjem školstvu, a osnovno školstvo je zanemarivao.

U toku Napoleonove uprave, tj. njegova carstva, upravu i organizaciju škola preuzela je država i od 1806. do 1808. godine su doneseni zakoni. Tim je zakonima školstvo prešlo u nadležnost cara. Glavni zadaci škola su bili pripremiti kadrove koji će vjerno služiti carstvu, tj. napoleonskom režimu. Od 1802. godine se organiziraju dvije vrste škola – liceji i koledži (college). Liceje je otvarala i organizirala državna školska uprava pa su sačuvali svoj klasični karakter, a koledže su otvarale gradske uprave, dajući prednost realnim predmetima. Školarina se plaćala prema imovnom stanju roditelja. Visoko je školstvo, kao i ostalo školstvo, bilo podređeno centralnoj upravi, iako su sveučilišta bila međusobno neovisna.

Osnovno školstvo je i dalje ostalo zanemarivano. Ono je bilo bez državne materijalne potpore i u cjelini pod utjecajem Katoličke crkve. Srednjoškolska je nastava bila u puno većoj mjeri pod državnom upravom. Osnovne škole su se još uvijek

razlikovale od škola za vladajuću klasu i još nisu obuhvaćale svu radničku djecu. U većim gradovima su bile otvorene i više osnovne škole koje su se razvile kao škole za sitno građanstvo. Za francusko je školstvo toga doba značajan velik centralizam i velika nestalnost (Žlebnik, 1970,132-133).

Pariška komuna je vodila upornu borbu da bi provela svjetovnost škole i slomila otpor Crkve. Komuna je osim svjetovnosti tražila i besplatnost škole kako bi ona bila pristupačna svima (Zaninović, 1988,203). Komuni je bilo stalo do svestranog razvoja djeteta. Komuna je počela otvarati škole koje su povezivale opće obrazovanje sa stručnim osposobljavanjem. Te škole su nazvali profesionalnim školama i one su bile nasuprot građansko-plemićkim licejima i koledžima (Žlebnik, 1970,152-153). Pariška je komuna „ozakonila" jednakost u obrazovanju za sve građane. Nakon Pariške komune slijedio je niz zakona i reformi (od 1870. – 1918.) po kojima je školstvo postalo svjetovno, a osim toga se pokrenulo pitanje odnosa klasičnih i realnih znanja (odnos klasične i realne škole). Novonastale prilike u Europi, posebice nakon Pariške komune, utjecale su na odnos države, Crkve i školstva (Vrcelj, 2000,38-39).

Poslije završene osnovne škole djeca siromašnih roditelja su se upisivala većim dijelom u više osnovne ili produžene škole. U drugoj godini se produžna škola dijelila na seljački, industrijski i trgovački odsjek. U težnji da se povisi razina osnovnog obrazovanja osnovane su oko 1865. godine „specijalne srednje škole" koje su pružale više od osnovnih škola, a manje od liceja. Te vrste srednjih škola nisu ipak bile dovoljne te su ih promijenili u općeobrazovne humanitarne škole u kojima se nisu učili klasični jezici. Srednja škola se tako dijelila na klasičnu i modernu. Djeca imućnih roditelja uopće nisu posjećivala osnovnu školu, nego su odlazila odmah u pripremne razrede srednje škole.

Francuska se pred kraj XIX. stoljeća još uvijek industrijski razvijala. Sitna proizvodnja imala je i dalje velik značaj zbog čega je u Francuskoj bilo mnogo sitnog građanstva koje je svojom neorganiziranošću i političkom nesigurnošću utjecalo na politički život države. Radnička klasa se sve više organizirala i socijalistički orijentirala i građanstvo nije moglo mimoići napredne radničke težnje ni na području prosvjete. Tako su u godinama 1880. i 1882. doneseni zakoni koji su značili velik korak naprijed i koji su uveli opću, obveznu, besplatnu i svjetovnu osnovno školsku nastavu. Godine 1904. donesen je zakon po kojem je svećenicima i vjerskim organizacijama bilo zabranjeno podučavati bilo što. Osnovna škola je bila namijenjena djeci radnika, a srednje i više škole su bile namijenjene uglavnom djeci vladajuće klase. Školarina je za srednju školu

bila visoka i roditelji radnici ili seljaci teško su je mogli plaćati. Zato su djeca iz osnovne škole najčešće odlazila u višu osnovnu školu koju su nazivali produženom školom. U produženoj školi su pored općeg obrazovanja dobivali stručno obrazovanje, poslije čega su imali pristup u niže i srednje stručne škole. U Francuskoj je bio proširen sustav predškolskog obrazovanja. Imali su trogodišnja zabavišta, a gdje to nije bilo moguće su imali jednogodišnje „dječje razrede“.

Državno upravljanje školama je uvedeno 1898. godine osnivanjem Imperatorskog sveučilišta koje je usmjeravalo narodno prosvjećivanje na cijelom području Francuske. Svrha takvog sustava upravljanja je bila školstvo, kao sredstvo vladanja javnim mnijenjem, držati u svojim rukama. U zakonima o školstvu se nastojalo nastavu u svim školama temeljiti na učenju Katoličke crkve, vjernosti caru i monarhiji, čuvanju jedinstva Francuske i odanosti idejama ustava (Zaninović, 1988,136).

Školovanje ženske omladine je bilo dugo vremena prepušteno Crkvi i raznim samostanima. Takvo je školovanje sve manje odgovaralo potrebama modernog društva i zato su se od godine 1880. počele otvarati srednje škole za djevojke u kojima je školovanje trajalo pet godina. Srednjoškolsko obrazovanje je bilo u manjoj mjeri pristupačnije ženskoj omladini nego muškoj. Tu je dolazilo do izražaja tipično građansko gledanje na ulogu žene. Žena se još uvijek nije smatrala ravnopravnom, no uvođenje srednjoškolskog obrazovanja za žensku omladinu je ipak značio svojevrstan napredak (Žlebnik, 1970,169-171).

3.3.4. Socijalističko društvo

Socijalizam je prijelazni period između kapitalizma i komunizma. Socijalističko se društvo razlikuje od prethodnih društvenih sustava time što je osnovno sredstvo za proizvodnju kolektivno, društveno vlasništvo. Vlast je imao radni narod, tj. svi radni ljudi s radničkom klasom na čelu, a to je bila prva klasa u povijesti koja svoju vlast nije upotrebljavala za iskorištavanje drugih klasa, već za izgradnju besklasnog društva (Pataki, 1956,16).

Oktobarska socijalistička revolucija je označila kraj feudalnog i kapitalističkog iskorištavanja čovjeka, kraj socijalnog i nacionalnog ugnjetavanja naroda Rusije od strane cara, veleposjednika i kapitalista, a početak provođenja u život ideja socijalizma, prosvjetnog napretka, ravnopravnosti i prijateljstva naroda.

Pedagoška se revolucija nije ostvarila preko noći. Pripremala se postepeno na osnovi najnaprednijih ideja pedagoške prošlosti i učenja Marksa i Engelsa o odgoju (Zaninović, 1988,261). Marks i Engels su tvrdili da je obrazovanje u klasnom društvu ograničeno i da ono koči čovjeka u njegovom razvoju. Svestranost razvijanja ličnosti je za njih bio osnovni smisao obrazovanja u socijalističkom i komunističkom društvu. Oni su smatrali radno ili politehničko obrazovanje suštinom obrazovanja koje je bilo posljedica razvijanja čovjeka, njegovog očovječavanja i nastajanja proizvodnog rada.

Iako u Rusiji nisu bili razvijeni kapitalistički društveni odnosi i način proizvodnje (dominirali su feudalni odnosi), pod vodstvom Lenjina i nakon relativno brzo izvedene revolucije započelo je doba novog društveno-ekonomskog sustava. Započeo je svjetski proces zvani komunizam. U socijalizmu su sva sredstva za proizvodnju bila društveno vlasništvo (Stevanović, 1997,65).

Školski sustav u Rusiji prije Oktobarske revolucije je imao građansko-feudalni karakter. Pored klasnih, formalno svima pristupačnih škola (gimnazije, realne škole, trgovačke škole) su postojale, kao u ostatku feudalizma, još i staleške škole(kadetski korpus za djecu vojnika i plemića, instituti „blagorodnih djevojaka“ za kćeri plemićkih obitelji, škole za svećenstvo i druge) (Žlebnik, 1970,249). Jedinstvena škola je bila jedan od prvih principa sovjetskog školstva. Podjela škola na osnovne škole, gimnazije, realne, crkvene i druge škole je bila ukinuta, a uvedena je jedinstvena škola prvog i drugog stupnja (pet godina i četiri godine). Kasnije su umjesto devetogodišnjih škola uvedene sedmogodišnje škole. Potpuna srednja škola se sastojala od spomenutih sedam razreda, kojima su dodani osmi, deveti i deseti razred. Iz nepotpune srednje škole se moglo prelaziti u potpunu srednju školu ili u srednju stručnu školu, a iz potpune srednje škole na

visoke škole. Četiri prva razreda su se nazivala osnovnom školom. Za te je škole postojao jedan jedinstveni plan i program (Žlebnik, 1970,273-274).

Državna komisija za prosvjetu je izložila principe i zadatke: osnovna nastava je trebala biti obvezna za sve, škole svih stupnjeva su trebale biti pristupačne svima, sve škole su trebale biti svjetovne, trebalo je stalno povećavati proračun za narodno obrazovanje, trebalo je demokratizirati narodno obrazovanje uzimajući u obzir mjesne i nacionalne karakteristike (Zaninović, 1988,261).

Školska naobrazba je bila pristupačna za svu populaciju djece jer nisu postojale društvene nejednakosti. Obrazovanje je bilo opće, jedinstveno, za sve dostupno, suvremeno i otvoreno za nove izazove znanosti, tehnike, tehnologije i umjetnosti. Školski sustavi su omogućavali svakom djetetu da ostvari najviši stupanj obrazovanja, u skladu sa svojim potrebama i mogućnostima. Školovanje (i studiranje) je bilo besplatno, iako je bilo u rukama države (Stevanović, 1997,65).

Zakon iz 1804. je značajan za obrazovanje u Rusiji. Zakon je uveo sustav jedinstvenog školstva. Zakonom je bilo moguće prelaziti od najniže do najviše škole. Najniža škola je bila župna škola. Nastava je trajala godinu dana. Škola je trebala pripremiti djecu za prijelaz u višu školu. Okružne škole su trajale dvije godine. Svrha ovih škola bila je pripremiti učenike za gimnaziju i dati djeci različitih staleža staleško obrazovanje. Gimnazije su trebale postojati u svakom većem gradu. Zadatak gimnazija je bio pripremiti učenike za studije na sveučilištima i obrazovati ih „kako odgovara dobro školovanom čovjeku“. Zakonom je nastava bila besplatna u svim školama. Država je osnivala gimnazije i djelomično sveučilišta, a o školama u kojima su se trebala obrazovati djeca nižih i najnižih staleža je vodila malo računa, ili uopće nimalo.

Međutim, državna je vlast s vremenom počela odstupati od školskog zakona kojeg je sama donijela. Država je iz straha od naprednih težnji ruskog naroda, inteligencije i omladine počela uklanjati proučavanje racionalističke filozofije, realnih i praktično važnih predmeta iz gimnazija. „Naučiti čitav narod da čita i piše više šteti no što koristi.“ Nastava je prestala biti besplatna.

Taj strah od naprednih težnji je bio tako velik da su se uplašili studiranja klasičnih jezika, odnosno klasične književnosti. Država je smatrala da će ono trovati omladinu jer su građani u Ateni imali republiku i demokraciju. Broj škola je zbog te nenaklonjenosti vlasti polako rastao. Tome je svoj doprinos dao i razvoj industrije, koja se u Rusiji vrlo sporo razvijala. Bilo je potrebno ljude naučiti nešto o zemljoradnji i zanatu, trgovini i pružiti im tehničko i realno obrazovanje (Žlebnik, 1970,140-142).

Vrste škola

Za odrasle su bile organizirane posebne škole u kojima su neuki ljudi trebali naučiti samo čitati i pisati. Nastava je većim dijelom održavana nedjeljom i one su se nazivale nedjeljnim školama.

Trgovačka škola se razvila pred kraj XIX. stoljeća. Taj je tip škole zavisio od industrijskog i trgovačkog građanstva. Važne su bile također i vojničke škole (Žlebnik, 1970,185-186).

Prema ustavu od 1804. godine, uveden je školski sustav koji je obuhvaćao ove vrste škola: 1. župne škole u gradovima i selima, 2. kotarske škole koje se osnivaju u kotarskim i gubernijskim mjestima i traju dvije godine, 3. gimnazije koje se osnivaju u gubernijskom gradu i 4. sveučilište koje ima određenu autonomiju (Zaninović, 1988,142).

Posebni novi tip škole se osnovao za djecu radnika i seljaka. Oni za vrijeme carizma nisu imali mogućnosti završiti školu. Taj tip škole se zvao radničko sveučilište. U njima se za četiri godine stjecalo obrazovanje potrebno za upis u više škole (Zaninović, 1988,263).

Deklaracija o jedinstvenoj radnoj školi iz 1918. je naglašavala demokratizaciju škole: bila je zajamčena pristupačnost i besplatnost škole na svim stupnjevima, a bio je postavljen i zadatak da se što prije ostvari sveopće obavezno osnovno školovanje (Zaninović, 1988,265).

3.4. Institucionalizacija obrazovanja u postindustrijskom dobu

Suvremeno doba je počelo polovinom XX. stoljeća, kada su se javili prvi znaci znanstveno - tehnološke revolucije. Za predindustrijsko je društvo bilo ključno posjedovati zemlju, za industrijsko društvo to je bio financijski kapital, a za suvremeno, postindustrijsko društvo, to su bili obrazovni kadrovi, sposobni i motivirani za visoko-kreativni rad, drugim riječima, intelektualni kapital (Filipović, 1989,274). Znanstveno-tehnička revolucija se objašnjava kao temeljita promjena proizvodnje i rada u svim njihovim bitnim elementima (sredstva i predmet rada, organizacija rada…). Ona je pod neposrednim utjecajem znanosti i tehnologije zasnovane na nauci. Domet razvoja u vrijeme industrijske revolucije se uglavnom ograničavao na proizvodnju. Znanstveno-tehnička revolucija je obuhvaćala sva područja čovjekova djelovanja i življenja (Filipović, 1989,278). U postindustrijsko doba je došlo do potpune automatizacije proizvodnje i ljudi više nisu bili potrebni.

Suvremena znanost, proizvodnja, tehnika i tehnologija (automatizacija, kibernetika, informatika i računarstvo) su kao nužnost nametnule potrebu radnog i tehničkog, proizvodnog-politehničkog obrazovanja za svakog čovjeka, bez iznimke na isti način kao što je nova kapitalistička proizvodnja pod utjecajem prve industrijske revolucije nametnula kao nužnost potrebu masovnog stručnog, radnog i proizvodnog obrazovanja za uspješan rad u proizvodnji. Danas nije moguće obavljati visoke intelektualne poslove bez minimalnog poznavanja općih principa i karakteristika objekata tehnike, tehnologije i proizvodnje. Tehnika je postala sastavni dio čovjekova života i u profesionalnom radu i u domaćinstvu i u dokolici. Za uspješan profesionalni rad i udoban život kod kuće i u slobodnom vremenu, nužno je biti (poli)tehnički obrazovan. Politehničko obrazovanje stoga postaje okosnica programa u novoj suvremenoj opće-obrazovnoj školi (Milat, 2005, 78).

Visoko obrazovanje je postalo preduvjet ulaska ljudi u postindustrijsko društvo. Za uspješnost proizvodnje je bila nužna kreativnost ljudi te je postalo potrebno kontinuirano osposobljavati ljude da stalno osmišljavaju novo jer je dolazilo do stalnih promjena. To se moglo postići samo ulaganjem u obrazovanje svih dobnih skupina stanovništva. Obrazovanje je postalo najvažnija investicijska djelatnost. Škole su se u postindustrijskom društvu razvile iz institucija za osnovno opismenjivanje koje su razvijale poslušnost i nekreativnost u institucije u kojima su se uvažavale potrebe i cjelovitost individualnih mogućnosti njenih korisnika (Bognar, 2003,1).

U suvremenom društvu došlo je do prožimanja rada, nauke, i obrazovanja. Obrazovanje se više nije organiziralo kao djelatnost koja je pružala statusni simbol. Snažno obilježje suvremenog društva je demokratizacija obrazovanja. Demokratizacija se javila kao logična posljedica tehničkog prevrata u proizvodnji i drugim oblastima društvenog rada. Do demokratizacije je došlo pod pritiskom moderne tehnologije i sve većih sloboda koje su se javile kroz razvoj društveno-ekonomskih odnosa među ljudima. Demokratizacija obrazovanja je pridonijela masovnom obrazovanju stanovništva. Tako je nauka postala proizvodna snaga (Filipović,1989, 281-282).

3.4.1. Alternativne škole

Razredno-predmetno-satni sustav u školstvu postoji kao čvrst pedagoška zamisao već oko 350 godina. Mnogi su pedagozi u vrijeme tih 350 godina povijesti razredno-predmetno-satnog sustava ponudili svoje pedagoške ideje za poboljšanje odgojno-obrazovnih procesa, odnosno za utemeljenje takva odgoja koji je bliži prirodi i potrebama djeteta (Matijević, 2001,13).

U Njemačkoj je oko 1891. godine nastao pokret „Odgojni domovi na selu“ u kojima je osnovni cilj bio moralni i nacionalni odgoj, a bili su uređeni pansionski (Vrcelj, 2000, 94). Pokret seoskih odgojnih domova je imao obuhvatno postavljen cilj povezan s prirodom i unaprjeđenjem osobnosti. Među njihovim utemeljiteljima su bili Herman Lietz, Gustav Wyneken i Paul Hahn. Svi su se oni odupirali nezdravim uvjetima moderne veliko-gradske civilizacije i zagovarali su jedinstvo škole i doma, veću važnost odgoja od nastave, fizički rad, radionice i zajedničko odgajanje dječaka i djevojčica u mješovitim školama. Oni su prihvaćali školu, ali kao životni oblik koji je trebao odgovarati mladeži (Gudjons, 1994, 87).

To su bile internatske škole koje su se nalazile u manjim mjestima, odnosno izvan velikih gradskih naselja. Želja zagovornika toga pedagoškog projekta je bila djeci osigurati odgoj na svježem i čistom zraku i u neposrednom dodiru s prirodom (Matijević, 2001, 78). Te su škole bile bliske realnim gimnazijama. Glavni cilj škola nije bio stvaranje korisnih navika već odgajanje karaktera i volje (Zaninović, 1988, 294).

„Šumska škola“ je bio pokret širom Europe za izgradnju škola izvan velikih gradova (Šumska škola na Tuškancu). Poznate su udruge učenika i studenata (Bahanti) koji su putovali od sveučilišta do sveučilišta i slušali odabrana predavanja prema svojim potrebama i prema tome koliko su bili zadovoljni ponuđenim sadržajima i predavanjima, na primjer pokret mladeži „Ptice selice“ zasnovan na mogućnostima učenja kroz putovanja i osobne doživljaje te „Dom slobodnog djeteta“ kao slobodnu zajednicu učenika, nastavnika i roditelja. Posebno je značajna i alternativna škola Lava Tolstoja u Jasnoj Poljani (Vrcelj, 2000,94). On je sredinom XIX. stoljeća otvorio u Jasnoj Poljani u Rusiji školu za seljačku djecu koja se smatra jednom od prvih alternativnih škola u povijesti školstva.

IV. Zaključak

Škola je jedna od najstarijih obrazovnih institucija. Ona je tijekom svoje povijesti mijenjala svoju funkciju i fizički prostor. U istraživačkom je radu prikazan njezin razvoj od najstarijih vremena.

U vrijeme prvobitne zajednice nije bilo škole u današnjem smislu, ali je postojala svojevrsna briga za prenošenje znanja i iskustava s jedne generacije na drugu i to u obliku inicijacije. To je period pred-institucionalnog obrazovanja.

Kako se razvijalo društvo tako se razvijala i škola. S razdobljem robovlasničkog društva se javljaju začeci institucionalizacije obrazovanja odnosno prvi oblici škola. To je vrijeme kada se razvijaju klasna društva.

Prava institucionalizacija obrazovanja se pojavljuje s pojavom Kršćanstva, a ponajviše s prvom industrijskom revolucijom. U to vrijeme se razvijaju razni oblici škola uređeni za potrebe bogatih i siromašnih.

Krajem XIX. i početkom XX. stoljeća razvilo se suvremeno društvo koje je težilo promjenama institucionalnog obrazovanja.

Škola je u početku nudila samo duhovnu stranu obrazovanja odnosno opće obrazovanje jer su škole najprije bile dostupne samo povlaštenoj skupini ljudi. U povlaštenu skupinu ljudi su spadali ljudi na vlasti i oni imućni. Povlaštena skupina ljudi nije radila, nego su postojali ljudi koji su radili za njih. Škole su postojale, ali su bile samo za razonodu bogatih. One su nudile obrazovanje za „dušu“, kao što je bila filozofija i umjetnost. Škole su se plaćale, a pošto su ih si mogli priuštiti samo ljudi s novcem onda, se škola sa svojim sadržajem prilagođavala društvu, odnosno klasi, kojemu je bila pristupačna. Mijenjanjem klasa na vlasti mijenjao se i karakter obrazovanja.

Praktično ili stručno obrazovanje i odgoj su bili namijenjeni radnoj klasi. Oni se nisu učili u školi. Stručno obrazovanje se nije smatralo potrebnim, nego su ga nepovlašteni primali u obitelji i uz rad. Tek kasnije kada se u društvu pojavila potreba za praktičnim obrazovanjem, u vrijeme industrijalizacije, škole su se otvorile i za niže slojeve društva počevši od osnovne škole. Osnovna škola je nudila elementarnu pismenost. Više škole su se plaćale, kao na primjer gimnazija. Od nižih slojeva se nije očekivalo da nastavljaju sa školovanjem nakon osnovne škole. Stručne škole, koje nisu pohađali bogati su bile besplatne. Njih su polazili ljudi siromašnijeg imovinskog stanja.

Dualizam se dugo vremena osjetio u razvoju škola jer su razlike među klasama bile osjetno vidljive. Škola odražava karakteristke društva. Njen razvoj, od najstarijih vremena do danas, pokazuje kako je ovisio o razvoju pojedinog društva, odnosno

društvene klase. Različiti društveno-ekonomski odnosi su se odražavali u svojevremenim poimanjima škole. Zbog toga je u razvoju škole vidljiv klasni ili besklasni karakter društva. U rodovskom društvu ljudi su bili jednaki pa je obrazovanje bilo jednako za sve. U robovlasničkom društvu su postojale dvije klase. Robovlasnici su smjeli ići u škole. Oni su si to mogli priuštiti jer se škola plaćala, a robovima je bilo zabranjeno školovati svoju djecu, ali i nisu imali novaca da plate školarinu. Za njih je postojao isključivo kućni odgoj. U feudalnom je društvu bilo slično kao u robovlasničkom. Glavne klase su bili feudalci i kmetovi. Pojava Kršćanstva je unijela promjene u dotadašnje shvaćanje škola. Škole su postale pristupačne nižim slojevima društva. U kapitalističkom je društvu škola bila dostupna svima, ali je visina školarine utjecala na podjelu škola na one koje su bile dostupne bogatima i na one koje su bile dostupne siromašnima. Siromašni su se prvenstveno obrazovali da bi bili sposobni raditi u industriji jer je to vodilo bogaćenju društva, odnosno viših slojeva. U socijalističkom je društvu kao i u kapitalističkom škola bila dostupna svima, ali je bila u svim svojim razinama besplatna. U suvremenom društvu postindustrijskog razdoblja umjesto u industriju se ulagalo u intelektualni kapital. Obrazovanje je postalo najvažnija investicija. Opće i stručno obrazovanje postalo je jednako važno i dualizam koji je prije postojao više nije vidljiv.

U kasnom XIX. stoljeću dolazi do promjena u dotadašnjem sustavu školovanja. Razredno-predmetni sustav više nije bio jedini važeći. Uslijed stalnih pokušaja reformiranja napokon se uspio utemeljiti novi sustav školovanja i to u okviru alternativnih škola.

Škola je služila kao sredstvo održavanja društva postojanim. Kako se mijenjalo društvo, uslijed povijesnih prilika, tako se mijenjala i škola, njezin karakter i smisao. No, unatoč tome što je bila na podređenom mjestu, pridonijela je razvoju kulture i njenom širenju.

Literatura

Allan, T. (2008), *Stari Rim*. Zagreb: Planeta Marketing.

Anić, V. i Ivo Goldstein (2002), *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi liber.

-(2000.), *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Novi liber.

Barsotti, R. (2004), *Život i civilizacija – Grci*. Zagreb: Meridijani.

Bognar, B. (2003), *Metodički ogledi.* Škola na prijelazu iz industrijsko u postindustrijsko društvo.10.

Chrisp, P. (2003), *Otkrivamo drevni Egipat*. Zagreb: Profil.

Filipović, D. (1989), *Razvoj i obrazovanje*. Beograd: Gro kultura.

Franković, D., Zlatko Predrag i Pero Šimleša (1963), *Enciklopedijski rječnik pedagogije.* Zagreb: Matica hrvatska.

Gudjons, H. (1994), *Pedagogije temeljna znanja*. Zagreb: Educa.

Klaić, B. (1972), *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*. Zagreb: Zora.

Macdonald, F. (2008), *Drevni Egipćani*. Zagreb: Neretva.

Matijević, M. (2001), *Alternativne škole*. Zagreb: Tipex.

Milat, J. (2005), *Pedagogija – teorija osposobljavanja*. Zagreb: Školska knjiga.

Munjiza, E. (2009), *Povijest hrvatskog školstva i pedagogije*. Osijek: Grafika d.o.o.

Orlović-Potkonjak, M. i Nikola Potkonjak (1981), *Opšta pedagogija, 1.dio*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Pataki, S. (1956), *Opća pedagogija*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Pleše, B. (1978), *Grčka*. Zagreb: Školska knjiga.

Regulier, C.(2005), *Grčka*. Rijeka: Extrade d.o.o.

Sadler E., J. (2011), "John Amos Comenius." *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online*. Encyclopædia Britannica Inc., dostupno na: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/127493/John-Amos-Comenius>; Internet; pristupljeno 18. prosinca 2011.

Stevanović, M. i Dževdeta Ajanović (1997), *Školska pedagogija*. Varaždinske toplice: Tonimir.

Stevanović, M. (2004), *Škola po mjeri*. Varaždinske toplice: Tonimir.

Skupina autora (1968), *Pedagogija*. Zagreb: Matica hrvatska.

Skupina autora (1989), *Pedagoška enciklopedija*. Beograd.

Skupina autora (2008), *Hrvatska opća enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

Uranić, I. (2002), *Stari Egipat*. Zagreb: Školska knjiga.

Vrcelj, S. (2000), *Školska pedagogija*. Rijeka: Filozofski fakultet.

Vukasović, A. (1976) *Intelektualni odgoj*, Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije.

Zaninović, M. (1988), *Opća povijest pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.

Žlebnik, L. (1970), *Opšta historija školstva i pedagoških ideja.* Beograd: Naučna knjiga.

POPIS PRILOGA

Prilog 1: Škola u Egiptu[i]

Prilog 2: Grčka: Učitelj i učenik vježbaju sviranje flaute[ii]

Prilog 3: Učenik i učitelj vježbaju sviranje lire[iii]

[i] preuzeto sa: http://library.thinkquest.org/J002606/AncientTimes.html

[ii] preuzeto sa: http://library.thinkquest.org/J002606/AncientTimes.html
[iii] preuzeto sa: http://library.thinkquest.org/J002606/AncientTimes.html